

Suvremena etnografija tradicijske kulture i književnosti u Miljevcima

Vlaić, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:052676>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

SUVREMENA ETNOGRAFIJA TRADICIJSKE KULTURE I
KNJIŽEVNOSTI U MILJEVCIMA

MAJA VLAIĆ

SPLIT, 2015.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**SUVREMENA ETNOGRAFIJA TRADICIJSKE KULTURE I
KNJIŽEVNOSTI U MILJEVCIMA**

Studentica:

Maja Vlaić

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2015. godine

Sadržaj

Sažetak	1
Summary	2
Uvod	3
1. Predaje	4
1.1. Mitske predaje	5
1.2. Etiološke predaje	8
2. Usmene lirske pjesme	11
3. Vjerske usmene lirske pjesme	25
4. Crkveno-pučka baština	29
4.1. Ime Isusovo	30
4.2. Badnjak	31
4.3. Božić	34
4.4. Poklade	36
4.5. Cvjetnica	40
4.6. Uskrs	41
4.7. Sveti Juraj	44
4.8. Sveti Ivan	47
4.9. Velika Gospa i Gospa od Anđela	49
5. Poslovice	50
6. Sviranje	54
7. Plesanje (kolanje)	55
8. Tradicijska nošnja	58
Zaključak	59
Literatura	61

Sažetak

U ovom radu predstaviti ćemo primjere tradicijske kulture i književnosti u Miljevcima. Primjere tradicijske baštine promatrat ćemo prvenstveno u sklopu šire slike njihova postanka, a zatim ćemo utvrditi njihove specifičnosti na području Miljevaca. Pritom ćemo pozornost obratiti i na definiranje pojedinih pojmova s područja teorije književnosti. Rad je podijeljen na osam poglavlja u kojima se obrađuju pojedina područja tradicijske kulture i književnosti u Miljevcima: predaje, usmene lirske pjesme, vjerske usmene lirske pjesme, crkveno-pučka baština, poslovice, sviranje, plesanje i tradicijska nošnja. Rad je nastao na temelju podataka iz relevantne stručne i znanstvene literature, kao i na zapisima nastalima u sklopu terensko-istraživačkog rada. Terenski zapisi u radu nastali su 2011. i 2015. godine u Miljevcima. U radu se navode i multidisciplinarno interpretiraju suvremeni zapisi predaja, usmenih lirskih pjesama, vjerskih lirskih pjesama, običaja, obreda, ophoda i pučkih vjerovanja vezanih za pojedine blagdane u kalendarskoj godini. Neki od navedenih običaja i obreda imaju apotropejski i panspermijski karakter, na što ćemo u radu obratiti posebnu pozornost. Osim toga, u navedenim običajima, obredima i pučkim vjerovanjima često se opažaju pretkršćanski elementi, koje ćemo u radu uočiti i interpretirati.

Primjeri navedeni u radu imaju izniman etnološki, antropološki i filološki značaj, a odraz su bogate tradicijske baštine u Miljevcima kojoj u današnje vrijeme prijete zaborav.

Ključne riječi: usmene lirske pjesme, crkveno-pučka baština, tradicijska nošnja, poslovice, plesanje.

Summary

In this final paper we will present examples of traditional culture and literature in Miljevci. Examples of traditional heritage will be observed primarily within the broader area of their origin, and then we will determine their specificity in the area of Miljevci. Furthermore, the attention will be paid to the definition of certain terms in the field of literary theory. The final paper is divided into eight chapters that deal with specific areas of traditional culture and literature in Miljevci: legends, oral lyrical poems, religious oral lyrical poems, church and folk heritage, proverbs, traditional musical instruments, traditional dancing and traditional costumes. The final paper was written based on data from the relevant professional and scientific literature, as well as the records created by conducting field research. Field notes in the final paper were created in 2011 and 2015 in Miljevci. This final paper presents and multidisciplinary interprets contemporary records of legends, oral lyrical poems, religious lyrical poems, customs, rituals, processions and folk beliefs associated with certain church holidays in the calendar year. Some of the customs and rituals have apotropaic and panspermic character. Special attention will be given to the analysis of that character. In addition, in these practices, rituals and folk beliefs we can also notice pre-Christian elements, which will be spotted and interpreted.

The mentioned examples have an exceptional ethnological, anthropological and philological significance and are a reflection of the rich traditional culture in Miljevci which is endangered by oblivion nowadays.

Key words: oral lyrical poems, church and folk heritage, traditional costumes, proverbs, dancing.

Uvod

Miljevci su zaravan koju sa zapadne strane omeđuje kanjon rijeke Krke te s istočne kanjon rijeke Čikole, a na sjeveru je od župe Promina razdvaja dva do tri kilometra širok pojas krša. Miljevce čini sedam naselja seoskoga tipa: Bogatić, Brištane, Drinovci, Kaočine, Karalić, Ključ i Širitovci. Miljevačkom području pripada i selo Nos Kalik te Visovac, otočić s franjevačkim samostanom nizvodno od Roškog slapa. Visovac je od trinaestog stoljeća dom svećenika augustinskog reda. Godine 1445. svećenike augustinskog reda zamijenili su franjevci. Prema popisu stanovništva iz 2001. godine, Miljevci broje 1432 stanovnika.

U ovom su kraju temeljne djelatnosti kojima se ljudi bave poljoprivreda i stočarstvo. Riječ je o krševitom kraju u kojemu nije bilo lako opstati. Ipak, ovdje se razvila bogata tradicijska kultura, koja danas, nažalost, polako pada u zaborav. Danas ovaj kraj broji znatno manje stanovnika zbog iseljavanja. Stoga se nametnula potreba snimanja i zapisivanja posebnosti tradicijske kulture ovoga kraja kako bi se ista spasila od zaborava. Ovaj rad temelji se na podacima iz relevantne stručne i znanstvene literature, kao i na zapisima nastalima u sklopu terenskog istraživanja. Neki terenski zapisi korišteni u ovom radu nastali su 2011. godine, dok su neki noviji zabilježeni 2015. godine.

Primjeri kulturnog stvaralaštva koji se ovdje navode zacijelo su stari koliko i sam čovjek. Činjenica je to koja ovoj sferi kulture daje dodatnu važnost jer je upravo ovo područje u kojemu se otkriva sama bitnost ljudske prirode. Otkrivajući izvorište narodne kulturne baštine, otkrivamo tragove temeljne ljudske težnje za izražavanjem koja se utjelovila u različitim običajima, obredima, vjerovanjima i književno-umjetničkom stvaralaštvu. S vremenom su manifestacije ove urođene ljudske težnje, uvjetovane okolnostima u kojima se nalazila, evoluirale da bi danas do nas došle u obliku u kojemu ih poznajemo, skrivajući u sebi fragmente svog drevnog postanka. Istražujući ih, postajemo svjesni njihova značenja i važnosti.

Cilj je rada od zaborava sačuvati nekadašnje predaje, usmene lirske pjesme, vjerske lirske pjesme, običaje, obrede, ophode i pučka vjerovanja vezana za pojedine blagdane u kalendarskoj godini, te ih multidisciplinarno interpretirati.

1. Predaje

Višestruki su načini inkorporiranja životnog iskustva u usmenoknjiževne tvorevine. Usmena književnost stoljećima je, pa i milenijima, kreirala različite oblike usmenog stvaralaštva koji su služili kao riznica tradicijskog blaga. Neki od njih, poput predaja, uzimali su tematiku iz života te, na temelju građe iz svakodnevnih životnih situacija, kreirali fantastične priče protkane maštom, izuzetnim imaginarnim stvaralaštvom, a često i magijskim i mističnim motivima. Prema Botici, predajama i legendama čovjek je pričom razrješavao neka praktična pitanja iz svog okruženja, neodgovorenim pitanjima davao odgovore, odgonetavao tajne u sebi i oko sebe. Sve ono što je bilo nejasno i strano, pričom predaje i legende, postajalo je mjesna istina, dostupna, bliska i svima znana (Botica, 1995: 147). Predaje na jednostavan način razrješuju zamršene životne situacije. Svim zagonetkama, kojima razum u danom trenutku ne može iznaći primjereno rješenje, predaja daje jasan, jednoznačan i jednostavan odgovor. U predajama obični ljudi postaju vebni junaci, prirodne pojave stječu mistična obilježja, a mitološka bića preuzimaju zasluge za sve neobjašnjive pojave. Budući da su nastale kao odraz ljudske težnje da se široj masi na jednostavn način predoči stanovita zamršena životna situacija, karakterizira ih jednostavnost, sažetost, fragmentarnost, emotivni i rastrgani ton. Pri definiranju predaje, Dragić će istaknuti važnost njezine afirmacije u okruženju u kojem se nalazi. Predaja jest vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Vjerovanje u istinitost danas je rjeđe u kazivača i slušatelja, ali se krije u iskazu predaje i njezinoj formi. Predaje se često pamte zbog prisnijeg odnosa s domaćim krajem i održavanja duhovnog kontinuiteta. Njihov je psihički poticaj u doživljavanju čovjekova susreta s nečime tuđim, izvanrednim i neobičnim, što je prodrlo u svakodnevni svijet, bilo ono nadnaravno ili iz čudne prošlosti (Bošković-Stulli, 1997: 18). Mnoštvo je usmeno-proznih oblika u svetim knjigama poput *Veda*, *Biblije* i *Kur'ana*. Među mnogobrojnim predajama i legendama koje se nalaze u Bibliji, posebice se ističe potresna priča *Judita*¹. Temeljem dosadašnje relevantne literature i terensko-istraživačkoga rada predaje se mogu klasificirati na: povijesne predaje, etiološke predaje, eshatološke predaje, mitske (mitološke) predaje, demonske (demonološke) predaje te pričanja iz života (Dragić, 2008c: 183). Pri proučavanju predaja ne valja se ipak strogo držati uspostavljanja oštrih granica među ovim vrstama predaja. Sadržaji predaja često se prepliću te jedna predaja može sadržavati obilježja više vrsta predaja. U poglavljima koja slijede objasnit ćemo pojmove

¹ 2.-1. st. prije Krista.

mitske i etiološke predaje te navesti nekoliko primjera takvih predaja koje su se sve do današnjih vremena očuvale na Miljevcima.

1.1. Mitske predaje

Sam naziv mit dolazi od grčke riječi *mythos*, što znači *govor, jezik, kazivanje, priča*. Termin je to koji ima više značenja. Kada govorimo o određenju mita kao književne vrste, neizostavno je naglašavanje starosti njegova postanka i povezanosti s drevnim vjеровanjima. Mit označava takvu jezičnu tvorevinu koja na temelju mitskog iskustva oblikuje određenu priču redovno vezanu uz podrijetlo i nastanak svijeta u cjelini ili pojedinih pojava, osoba, ljudskih tvorevina i čitavih naroda (Solar, 1982: 168). Mit na stanovit način dešifrira životne pojave, daje im smisao i značenje, otkriva njihov postanak. Uistinu, mit jest odraz ljudske urođene težnje da svemu oko sebe, pa i vlastitom postojanju, pripiše svojstveni smisao. Mitovi su stari vjerojatno onoliko koliko je stara i ljudska sposobnost dešifriranja životnih pojava, a njihova tematika seže čak i u razdoblja daleko starija od ljudskog postanka. Mitovi o postanku svijeta, čovjeka, jezika ili nekih povijesno važnih osoba svojstveni su kulturi svih naroda. Definirajući mit, Botica navodi: „Sam mit je priča (C. L. Strauss), priča o nečemu što se događalo u najranijoj fazi ljudskoga postanka, priče o stanovitim suodnosima božanskih bića i čovjeka (M. Eliade), odnosima koji su se bitno ticali čovjeka. Zato su svugdje takve priče bitni elementi ljudskoga duha. Mit i mitske predodžbe vrlo su rano prešle u usmeno prenošenje i nekim se svojim pojavnim oblicima, makar i udaljeni od prave mitologije, neće nikada izgubiti u bilo kojeg naroda“ (Botica, 1998: 67). Hrvatske mitološke priče kreirao je hrvatski narod i dao im one semantičke vrijednosti koje su zadovoljavale njegove životne potrebe. Priče su to koje su nastale u narodu zbog potrebe objašnjavanja tajni u sebi i oko sebe. Vjerojatno su one fragment nekog čvršćeg mitološkog sustava koji se samostalno nastavio razvijati te rezultirao stanovitim vjеровanjima, običajima, obredima; štovanjima pojava na nebu; čaranjima, vraćanjima i urocima; strahom od tajanstvenih i mračnih sila, grobova, vila i drugih mitoloških bića. Bošković-Stulli ističe da mitske predaje govore o susretima i doživljajima s nadnaravnim bićima, ispričanim u prvome licu kao da su vlastiti istiniti doživljaj. Karakterizira ih forma kazivanja u prvome licu, osobni karakter doživljaja te zahtjev da se vjeruje u njegovu istinitost (Bošković-Stulli, 1984: 353). Mitske predaje temelje se na vjеровanju u nadnaravna bića. Ne čudi, stoga, činjenica da su upravo nadnaravno bića

glavni likovi mitskih predaja. Dragić ističe da mitske predaje pripovijedaju najčešće o vilama² i povijesnim osobama kojima je narod pripisivao nadnaravnu moć. Osobito su zanimljive mitske predaje u kojima su glavni junaci vile. Vile su, prema kazivanju naroda, pomagale junacima i samo noću dolazile u sela. Za njih se u narodu govorilo da zavode mladiće javljajući im se u snu. Jedni pripovijedaju da su ih vile izliječile; drugi da su siromašnim djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju; treći da su pomagale nejakim pastirima; četvrti da su mlade prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu. Činile su zlo samo onda kada bi im se tko zamjerio izdajući tajnu da im je jedna noga magareća, konjska ili kozja. Narodna predaja vile prikazuje kao bajkovite ljepotice, koje se gotovo uvijek pojavljuju u dugim bijelim, ponekad i plavim haljinama, dugih zlatnožutih počesljanih kosa, s modrim ili zelenim očima. Ipak, najvažnije njihovo svojstvo bile su upravo njihove nadnaravne moći (Dragić, 2008c: 186). Niz je različitih predaja o vilama i njihovim intervencijama u ljudske živote.

U Miljevcima su se godinama s koljena na koljeno prenosile predaje o vilama. Jedna od ovakvih predaja pripovijeda o vilama koje noću pletu konjsku grivu. Sam kazivač³, kojemu je priču pripovjedila njegova majka, kaže da nikada nije mogao razumjeti kako konji ujutro imaju spletene grive. Majka mu je ispričala kako to vile konjima pletu grivu dok ljudi spavaju. Na ovom primjeru vidljiva je težnja dešifriranja neobjašnjivih pojava jednostavnim uplitanjem nadnaravnog bića u fabulu. Baš kao što antička drama postupkom *deus ex machina* donosi nepredvidljiv rasplet, tako se i u predajama nerazrješiva situacija raspliće uvođenjem nadnaravnog bića. I u ovoj priči ističe se dovitljivi karakter vila, kao i učestali opis vile kao tajanstvene ljepotice duge kose koja ima posebne moći i najčešće djeluje noću:

Nikad mi to nije bilo jasno, kako konji ujutro imaju spletene grive. Među starima se ta priča često spominjala, a meni je ispričala moja mater. Bilo je puno tih priča, a meni je posebno zanimljiva bila ona o vilama koje pletu konjima grive. Naši stari govorili su da su vile čudesna bića, da izlaze samo noću, a da je njihova lipota ravna vragolijama koje izvode. Stariji su govorili da noću znaju uć' u štale pa plest' konjima pletenice. Zato konji ujutro imaju spletene grive.

² Vraz je pisao o vilama u Kolu, dok ih u Danici spominje Ivan Kukuljević Sakcinski (Bošković-Stulli, 1997: 27-28).

³ Predaju o vilama koje pletu konjsku grivu kazao nam je 2011. godine Ante Vlaić (1952.-2013.).

Hrvati su svoju mitologiju, usustavljenu u priču, donijeli iz svoje pradomovine. Živjela je istovremeno sukladno ili supostavljeno priči koja je već bila na prostorima na koja su došli. Tu je obitavalo autohtono stanovništvo: Delmati, Liburni, Japodi, Histri, Panoni ... To stanovništvo posjedovalo je svoju materijalnu i duhovnu kulturu, kao i mitologiju. Kada su Hrvati stupili na ovo tlo, došlo je do miješanja novodošlih Hrvata (Slavena) sa starosjediocima, te su s vremenom Hrvati dali potpuno obilježje kulturi prostora na kojemu i danas žive. S vremenom je i stara vjera Hrvata, koju su donijeli iz pradomovine, postupno nestajala. Novooblikovana u novoj domovini, postala je superiorna mitološkim supstratima starosjedilaca i zbog brojčane premoći i zbog silnog utjecaja na svakodnevni život. Stapanjem autohtonog stanovništva s doseljenicima došlo je do stapanja mitoloških priča. Novi entitet koji se pojavio na hrvatskom tlu vrlo je brzo došao u doticaj s kršćanstvom, koje je bilo u sukobu s poganskim elementima. Unatoč tome, stara se vjera dugo odupirala promjenama te se sačuvala u životu i običajima Hrvata. Vrlo je malo pouzdanih podataka o postupku pokršćavanja Hrvata i o odnosu pokršćavatelja prema poganskome. Proces pokršćavanja Hrvata trajao je zasigurno jako dugo, a poganska starohrvatska mitološka baština ostala je još dugo u praksi običnog puka (Botica, 1998: 67). Sve ove okolnosti iznjedrile su mnogobrojne mitološke priče na ovim prostorima. Neke od njih tijekom vremena su izmijenile svoj oblik, ali su, bez sumnje, u sebi zadržale svjedočanstvo o načinu života i vjerovanjima njihovih tvoraca. Kao što smo već spomenuli, predaje su u svoj korpus infiltrirale niz povijesnih činjenica, a stvarne osobe povijesnih događaja pretvarale su u glavne junake. Kao primjer mitske predaje koja pripovijeda o povijesnim događajima i osobama, u Miljevcima se sačuvala predaja o nastanku imena Miljevci. Predaja temeljena na fragmentima povijesnih činjenica vodi nas u vrijeme turskih prodora. U vrijeme turskih prodora sva sela u Miljevcima bila su uništena, a narod je pobjegao na područje tadašnje Mletačke Republike oko Rogoznice i Primoštena, pa do Tisnog i Pirovca. Nema sačuvanih priča iz narodne predaje o tim okolnostima. Jedino je fra Petar Bačić u visovačkoj samostanskoj kronici zapisao da su Miljevci u vrijeme turske dominacije bili feudalni posjed turskih begova imenom Miljević ili Miljevac. Te begove spominje se i u okolini Knina i Vrlike. Neki smatraju da su Miljevci dobili ime prema ovim turskim begovima (Dragić, 2008c: 187). O različitim teorijama nastanka imena Miljevci reći ćemo nešto više u poglavlju *Etiološke predaje*.

1.2. Etiološke predaje

Etiološke predaje nastaju na temelju povijesnih događaja i osoba te iz ljudske potrebe za objašnjenjem uzroka i podrijetla nastanka naziva pojedinih pokrajina, mjesta, lokaliteta, grobova, prezimena; nastanka i nestanka jezera, vrela, bunara, čatrnja, virova, ponora te uzroka različitih pojava u prirodi i među ljudima. Etiološke predaje nastaju na povijesnoj, mitskoj, eshatološkoj, demonološkoj i legendnoj razini. Neke etiološke predaje nastale su na temelju pričanja iz života. U tim predajama sačuvana su sjećanja na znamenite ljude i događaje iz najstarije povijesti (Dragić, 2008c: 183). Niz je etioloških predaja koje svjedoče o nazivima koji se i danas koriste. Tako se i u Miljevcima usmenom predajom starih Miljevčana sačuvala etiološka predaja koja govori o tome kako je miljevačka krška zaravan dobila ime:

U davna vremena bijahu Miljevci prekriveni neprohodnom hrastovom šumom. Bila je tako gusta da se moglo prijeći s jednog hrasta na drugi bez silaženja na tlo i to od desne obale Čikole do lijeve obale Krke. U toj bogatoj šumi živjele su srne, vukovi i druga mnogobrojna divljač. Dva kilometra južno od današnjeg sela Ključa, na ravni iznad klisure Orlovače, sjao se grad Ključ.

Na sjevernoj strani Miljevaca, na lijevoj obali rijeke Krke, na strmoj klisuri kod današnjeg sela Bogatića, blistao je Bogov-grad (Bogočin). Grad Ključ pripadao je jednoj hrvatskoj plemićkoj porodici, a član te porodice Andrija bijaše oženjen Čikom, sestrom hrvatskoga kralja Krešimira. Andrija i Čika imali su dvije kćeri: Vekenegu i Miljevu. Vekenega je bila pobožna i stupila je u redovnice, a Miljeva bijaše lijepa kao vila iz čikolske klisure. Pošto bijaše gospodskoga roda, a ni po ljepoti joj nadaleko ne bijaše ravne, za ruku su joj se otimali plemićki sinovi.

Pošto roditelji nisu imali muškog potomka, nisu htjeli dati Miljevu ni za jednog prosca koji nije bio voljan priženiti se u grad Ključ. Nisu htjeli ni čuti da se grad Ključ poslije njihove smrti proda, ili, još gore, opusti. Vrijeme je prolazilo, a nijedan se prosac nije htio priženiti u grad Ključ, te su Miljevini roditelji morali pristati na pogodbu s gospodarom Bogov-grada Bogomirom koji je bio posljednji izdanak svoje porodice. Pogodba je glasila ovako: Ako u braku Bogomira i Miljeve bude blagoslova i sinova, jedan će od njih naslijediti grad Ključ i u njemu stvoriti potomstvo.

Kada su se složili o ženidbi i nasljedstvu valjalo je prokrčiti šumu između Ključa i Bogov-grada kako bi svatovi mogli na konjima doći po djevojku. U ono vrijeme na Miljevcima nije bilo naselja, pa su roditelji mladenaca morali tražiti drvosječe po drniškoj i

skradinskoj krajini da prokrče šumu između Ključa i Bogov-grada. Sječa šume trajala je trideset tri dana. Kada je šuma bila prosječena roditelji mladenaca dogovorili su i dan vjenčanja.

Odmah nakon toga Bogomir je sakupljao ugledne svatove, a roditelji djevojke rođake i prijatelje. Među Bogomirovim je svatovima bilo i onih koji su prosili Miljevu, ali se nisu htjeli priženiti u Ključ. Kada su čuli za Bogomirovu ženidbenu pogodbu, pitali su se kako i sami nisu došli do takvoga pametnog rješenja, ali bilo je prekasno.

Okupljeni svatovi krenuli su na dogovoreni dan iz Bogov-grada u grad Ključ po lijepu Miljevu. Pred Ključem su ih dočekali Miljevini roditelji, rođaci, prijatelji i uzvanici, a Miljeva je bila u odajama sa sestrom i drugim djevojkama plemićkoga roda.

Po ondašnjem običaju mlada se morala otkupiti zlatom, a to je bila dužnost staroga svata iz roda mladoženjina. Kada je stari svat „otkupio“ mladu i izveo je pred svatove, tek tada su svatovi smjeli ući u djevojačke dvore. Poslije pjesme, šale i svatovskih doskočica, vjenčanje je obavljeno u obiteljskoj kapelici grada Ključa. Vjenčao ih je neki Zadranin, rođak mladenkin. Nakon vjenčanja priređena je gozba, a poslije gozbe pjesma i šala kao i u današnjim svatovskim običajima.

A kada je došlo vrijeme da svatovi s mladom krenu k dvoru mladoženjinom, tiha je tuga obuzela srca Miljevinih roditelja. Da bi svatovi stigli u Bogov-grad prije mraka, izveli su mladu, pozdravili njezine roditelje, rođake i prijatelje, te zajašili konje i uputili se u Bogov-grad udarajući u bubnjeve, frule i svirale, tjerajući konje i pocikujući. Takvog veselja nisu doživjeli Miljevci ni prije, ni poslije, jer bubnjanje i pjesma nisu prestali sve do Bogov-grada. Kada su svatovi s lijepom Miljevom stigli do Bogov-grada bila je već noć, a pjesma nije prestajala.

No, nekoliko koraka prije ulaska u Bogov-grad mladenkinog je konja uplašio orao i s mladom se niz klisuru strmogladio u duboku provaliju Krke. Kada to vidje mladoženja, natjera konja i na njemu se za lijepom Miljevom baci u provaliju. Roditelje obuze velika tuga, te se u svome jadu obraćahu jedino Bogu, a narod taj kraj između Bogov-grada i Ključa prozva Miljevcima u čast lijepoj Miljevi⁴.

⁴ Miljevci u prošlosti s pogledom u budućnost, Miljevački sabor, Visovac-Drinovci, 2008., str. 1-15.

Varijacijske specifičnosti usmeno-književnih primjera česta su pojava. Primjer takvog odstupanja od temeljne i jedinstvene priče ogleda se i u prethodno navedenoj etiološkoj predaji o Miljevi. Naime, u okviru predaje koja govori o knezu Bogetiću koji je sagradio Bogočin ili Vilin grad, otkrivaju se drugačiji detalj tragičnog svršetka priče o Miljevi. Prema toj verziji nije orao preplašio konja, nego je zmaj nesretnu Miljevu povukao niz klisuru te je odnio u jezero kod Brljana. Predaja o knezu Bogetiću prenosi sljedeće:

On je sagradio lijepe dvore za svoga jedinca Bogdana i njegovu nesuđenu nevjestu Miljevu iz Ključa, obližnjeg sela na ušću Čikole. Njezina majka Čika, ponosna udovica Domagojeva, lijepo je opremila svoju kćerku za udaju, a puno njenih prijateljica također je pripremila darove.

Na svadbu je došlo mnogo svatova, sedam banova i dvanaest župana. Kada su svatovi došli do Bogočina, ispod klisura kanjona rijeke Krke iznenada je doletio krilati zmaj i ugrabio mladu nevjestu te je odnio u jezero kod Brljana. Bijesan Bogdan baci se za svojom ljubavi u Brljan da je spasi, ali se utopi.

Tužan mladoženjin otac razdjeli svoje bogatstvo hrvatskim banovima i sirotinji da ga spominju u narodu. Ostatkom novca sagradi samostan Arandjelovac, s pogledom na Bogočin da redovnici mole za njega i mlade nesretnike koji stradahu u Brljanu, a obzida Čučevo i Nečven (dva nasuprotna grada na Krki). U njihove visoke kule uzida dvije sestre da danju i noću nariču za njegovim Bogdanom. Također je napravio mostove na Roškom slapu i Brljanu uz obavezu putnika da plaćaju po dvije suze carine za prijelaz, za njegova Bogdana. Svoj Bogočin je razrušio do temelja, a sam se netragom uputio u svijet.

Banica Čika sagradila je kulu prema Ključu, da u njoj stalno gore svijeće za spokoj duše Miljeve i Bogdana. Od toga doba narod prozva Bogočin - Vilingradom, a potok pod Ključem Čikolom, brijeg (brinu) kod Ključa Miljevcima, Puničku dragu i Babin grad po jednoj banici⁵.

⁵ Službene web stranice grada Drniša: www.drnis.hr

2. Usmene lirske pjesme

Sam naziv lirika potječe od riječi *lyra*, koja je označavala starogrčki glazbeni instrument. Sviranje na tom instrumentu pratilo je izvođenje najranijih primjera lirskih pjesama, što ukazuje na tijesnu povezanost ovog vida književnosti i glazbe. Naime, pretpostavlja se da je ovaj oblik književnog izražavanja u svom začetku postojao u stanovitom sinkretizmu govora, plesa, glazbe, glume i književnosti, tj. čitavog niza elemenata od kojih se kasnije razviše zasebne umjetnosti (Solar, 1982: 137). Lirska pjesma skupina je umjetnički komponiranih lirskih slika kojima dominira osjećajnost. Tematika tih pjesama prati čovjeka od njegova rođenja (uspavanke) pa sve do njegove smrti (naricaljke). Lirske pjesme jedna su od najmnogobrojnijih usmenoknjiževnih vrsta, a obuhvaćaju vjersku i svjetovnu liriku (Dragić, 2008a: 15). Usmene lirske pjesme bile su stalna pratnja narodnih obreda i običaja. Kao što smo već spomenuli, lirske pjesme nastale su kao svojevrsna sinteza onoga što danas percipiramo kao zasebne umjetnosti. Sinteza narodnih obreda i običaja i usmenog lirskog stvaralaštva trebala je osigurati ispunjenje određenih želja puka. Zbog toga su se ovakvim obredima pripisivale magijske sposobnosti. Nerijetko ćemo tako u narodnim pjesmama pronaći mistične motive kao ostatke mnogobožackih vremena. U hrvatskom usmenom pjesništvu učestalo se pojavljuju i stalni epiteti: *konji vrani, zlatna grana, bili grad, bili dvori, sivi soko, vita jela, vjerna ljuba, previjerna ljuba, sinja kukavica, bila vila, ruse pletenice, ruse kose, crne oči, čarne oči, rumeni obrazi, bilo lice, svitli obrazi, bistro oko, bistar um, oko sokolovo, čobanice mlade, mladena divojka, mila majka, stara majka, ostarjela majka, čedo ponejako, crna gora, čarna gora, crna zemlja, mutno jezero, zelenika trava, gorki čemer, rumena jabuka, vodica ladna, sinje more, nebeska rosica, Božja rosica, sveta zemljica, sjajan mjesec, mjesec žut, žarko sunce, jarko sunce, rujna zora, rujno vino* i mnogi drugi (Dragić, 2008c: 170).

Ono što usmene lirske pjesme čini posebnim dijelom usmenog stvaralaštva način je njihova postanka i razvoja. Za usmenu lirsku pjesmu karakteristično je to što ona nije ogoljeno stvaralaštvo umjetnički nadarenog pojedinca. Stvaralaštvo pojedinca tek je jedna faza u stvaranju usmene lirske pjesme. Osim toga, taj isti pojedinac najčešće ostaje nepoznat kasnijim izvođačima i onima koji ove pjesme istražuju. Usmene lirske pjesme stvorio je anonimni autor, ili skupina istih, a njegov rad ocijenjen je od ostalih članova društvene zajednice, koji su naknadno stvarali izmjene u tom istom radu. Tako su usmene lirske pjesme, poput cjelokupnog usmenog stvaralaštva, postale dio jedne veće cjeline. Na njezin razvoj utjecali su članovi društvene zajednice, kao i povijesne i društvene prilike.

Česta je tema narodnog lirskog stvaralaštva ljubav. Lirske ljubavne pjesme kao temeljni motiv uzimaju dvije krajnosti: sreću i oduševljenje u ljubavnom zanosu te razočaranje zbog neuzvraćene i nesretne ljubavi. Ovakvih pjesama u narodnom lirskom stvaralaštvu na ovim prostorima bilo je mnoštvo. Takva je i pjesma djevojke koja pjeva o ljubavi prema svom dragom, pri čemu se koristi motivima iz prirode kako bi dočarala nježne osjećaje:

*Da sam mlada k'o zelena trava,
ja bi' znala di bi' iznicala,
di bi' svoga dragoga dočekala
i kako bi' se za njeg' nakitila.*

*Da sam nježna k'o ruža rumena,
ja bi' znala kada bi' procvitala.
Sve bi' momke po izboru zvala,
za sebe bi' jednoga izabrala,
s mirisnim cvitom darivala.*

*Da sam jaka k'o izvor vode,
kroz planinu ja bi' žuborila.
Uzduž toka cviće bi' sadila,
u gori bi' jezero stvarala.
Kraj njega bi' dragoga dočekala,
pa bi' skupa misto odredili,
da bi za se domak napravili.*

*Da sam vitka k'o jela zelena,
nad Krkom bi' grane raširila.
Pod granom bi' hladak napravila,
da mi dragi sniva i uživa.⁶*

Već smo spomenuli da narodno lirsko stvaralaštvo sadrži cijelo mnoštvo pjesama motiviranih ljubavnim nemiro. Primjer narodne lirske ljubavne pjesme koja govori o ljubavnom zanosu i oduševljenju pjesma je o mladiću koji čezne za pastiricom. On je očaran njezinom ljepotom te se koristi motivima iz prirode kako bi, u svom ljubavnom zanosu i nespokoju, opisao njezinu ljepotu. Uspoređujući njezine oči sa zelenom jelom, a njezine usne s medom, mladić opisuje ljubavni nespokoj kojemu neće doći kraj sve dok lijepa pastirica ne bude njegova:

*Čobanice u zelenom gaju,
tvoje oči k'o jela zelena,
usta tvoja slađa su od meda,
srcu mome to mirovat' ne da.
Neću imat' mira ni pokoja,
pastirice dok ne budeš moja.⁷*

⁶ Dragić, Marko, *Etnografsko-filološki prinosi tradicijskoj kulturi drniškog kraja*, u: *Godišnjak Titius*, god. 1, br.1, 2008c., str. 172.-173. Ovu narodnu lirsku pjesmu uvrstio je i Stipe Skelin-Radinić kao dio narodne baštine s područja Miljevaca u svom djelu *Hrvatske narodne lirske pjesme s Miljevaca*, Rijeka, 1994., str. 55.

⁷ Dragić, Marko, *Etnografsko-filološki prinosi tradicijskoj kulturi drniškog kraja*, u: *Godišnjak Titius*, god. 1, br.1, 2008c., str. 173. Ova narodna lirska pjesma nalazi se i u knjizi Stipe Skelina-Radinića *Hrvatske narodne lirske pjesme s Miljevaca*, Rijeka, 1994., str. 20.

U narodnoj predaji česte su romance. Naziv dolazi od španjolskog *el romance*, što je označavalo španjolski narodni jezik za razliku od latinskog. Romanca jest pjesma koja se može uvrstiti kako u lirske tako i u epske pjesme, jer ima karakteristike jednih i drugih. Tema romanci najčešće je ljubavna, a njihov je ritam ubrzan i vedar. Romanca zahvaća neki događaj koji živo opisuje, često ubrzanim ritmom, s prevladavajućim osjećajem vedrine, premda su starije romance često opisivale i tragične događaje (Solar, 1982: 155). Dijaloška romanca koju ćemo navesti govori o ljubavi Mare i njezina dragoga. Glavni likovi su Mare, njezin dragi te njezina majka, a mjesto radnje rijeka je Krka. Zbog svoje zadivljujuće ljepote Krka je mnogobrojnim narodnim pjesnicima poslužila kao inspiracija te je opjevana u mnogobrojnim primjerima usmene lirske poezije. U Miljevcima je zanos krajolikom bio jedna od temeljnih motivacija umjetničkog stvaralaštva stoga su bila česta spominjanja rijeke Krke u svim oblicima narodnog stvaralaštva. Već smo spomenuli etnološku predaju o Miljevi čiji je život tragično skončao u dubokoj provaliji ove rijeke. U romanci o Mari i njezinom dragom otkrivaju se i društvene konvencije koje su se nekad slijedile. U Marinom iziskivanju odobrenja od majke vidljiva su pravila ponašanja kojih su se nekada mladići i djevojke morali pridržavati. Sve to odvija se u bajkovitom krajoliku rijeke Krke, čiji idiličan prizor pojačava doživljaj nježnih osjećaja koje ljubavni par izmjenjuje:

Na Krki je Mara robu prala,

s klisure je majka promatrala,

promatrala, pa je doživala:

„Ćeri Mare, pereš li mi pranje⁸?“

Mara majci s Krke odgovara:

„Moja majko, tek sam počela.“

Sa klisure mater povikuje:

„Ćeri Mare, a šta si radila?“

Mara majci s Krke odgovara:

⁸ Pranje – rublje.

*„Moja majko, nisam dangubila
Jedne prala, a druge sušila,
a usto sam suknju pokvasila⁹.
Još k tome mi dragi nadošao
i u šali vodu pomutio.
Uz to me poljubiti htio,
O ljubavi divanio, majko.
Bilo mi slušati ga slatko.“
S klisure će mater svojoj Mari:
„Ćeri Mare, šta luduješ tako,
momak bi te privariti 'tija,
tu sramotu da bi nam nanija.“
Svojoj majci Mara odgovara:
„Nije, majko, namira momačka,
poljubit' me, pa ostavit',
nego bi me tija isprositi.
Kraj mene je uz vodu stajao,
kako perem mene promatrao
i tebi je pozdrave poslao .
Momče je dobra roda i plemena,
kolinović¹⁰ iz starih vrimena.
Njemu sam se odavno svidila,*

⁹ Pokvasiti – smočiti.

¹⁰ Kolinović – koljenović; koji je od stara koljena, koji je od dobra roda.

zašto bi ga, majko, izgubila?“

Majka Maru mirno saslušala,

pa je svojoj ćerci odvrćala:

„Ćer Mare, dite materino,

nek' su momku riči mile, slatke,

ne viruj mu dokle si kod majke.“

Sad će momče Mari:

„Curo Mare plemenita roda,

za tebe se otimlju gospoda,

zašto bi te privarija, Mare,

ako sam te poljubit' 'tija?

Ja te želim isprosit' u majke,

to je stvarnost, nisu samo bajke.

Zato kaži i ocu i majci,

da ću k vami u nedilju doći,

k vami doći, tebe isprositi

i prid majkom tebe poljubiti.“¹¹

¹¹ Dragić, Marko, *Etnografsko-filološki prinosi tradicijskoj kulturi drniškog kraja*, u: *Godišnjak Titius*, god. 1, br.1, 2008c., str. 174.-176. Romancu o Mari i njezinom dragom također je uvrstio Stipe Skelin-Radinić u svoju zbirku narodnih lirskih pjesama s područja Miljevaca *Hrvatske narodne lirске pjesme s Miljevaca*, Rijeka, 1994., str. 78.-79.

Usmena lirski poezija poznaje i mnogobrojne povijesne pjesme. Niz je lirskih i epskih pjesama i priča koje su se u narodu kazivale o mnogobrojnim sudbonosnim povijesnim događajima i osobama. Među njima se posebice ističu djela o Marku Kraljeviću. Marka Kraljevića narod je upamtio kao velikog junaka i borca protiv Turaka. Tvorci ovih djela često su mu pripisivali mitske moći. Na području Hrvatske i Srbije niz je djela koja govore o Marku Kraljeviću, a jedno od njih je i pjesma koja se kazivala na području Miljevac:

Goru jaši Kraljević Marko,

susrela ga ostarjela baka.

Kuda ideš, Kraljeviću Marko?

Idem, bako, tražiti divojku.

Uzmi mene, Kraljeviću Marko.

A šta su ti bile kose, bako?

Bila sam ti mlinarica, Marko.

A šta su ti grbave kosti, bako?

Ovo sam ja teško noseć', Marko.

A šta su ti krive noge, bako?

Ovo sam ja čvrsto hodeć', Marko.

Uzmi mene, Kraljeviću Marko.

Neću, bako, odnile te vile.¹²

¹² Dragić, Marko, *Etnografsko-filološki prinosi tradicijskoj kulturi drniškog kraja*, u: *Godišnjak Titius*, god. 1, br.1, 2008c., str. 172.

Kao što smo već prethodno spomenuli u poglavlju naslovljenom *Mitske predaje*, vile su česta inspiracija u narodnoj umjetnosti. Osim u predajama, ova mitska stvorenja često glavnu ulogu imaju i u narodnim lirskim pjesmama. I ondje su vile opisane kao bajkovite ljepotice nadnaravnih moći, dugih i počešljanih kosa, gotovo uvijek odjevene u dugačke bijele ili plave haljine. U lirskoj pjesmi koju ćemo navesti ostvaruje se klasičan opis vila kao tajanstvenih bića koja se prikazuju kao dio idilične slike prirode, ali i kao zavodljive ljepotice koje koketiraju s mladićima:

Na planini visokoj,

a u gori zelenoj:

Di izvori izviru

i potoci žuboru.

Tamo je život prirode,

tamo brige ne more.

Tamo vile viluju,

dobre konje jahaju.

Svoja kola igraju,

u njegov' momke 'vataju.

S njima ljubav sprovode,

ritko doma dovode.¹³

¹³ Dragić, Marko, *Etnografsko-filološki prinosi tradicijskoj kulturi drniškog kraja*, u: *Godišnjak Titius*, god. 1, br.1, 2008c., str. 171. Ova narodna lirski pjesma, kao dio narodnog lirskog stvaralaštva kojega je na području Miljevacu zabilježio i sakupio, nalazi se i u djelu Stipe Skelina-Radinića *Hrvatske narodne lirski pjesme s Miljevacu*, Rijeka, 1994., str. 35.

Kao što smo prethodno spomenuli, tematika usmenih lirskih pjesama raznovrsna je i seže u sva područja ljudskog života. Između ostalih, u narodu su osobito popularne i izvođene šaljive lirske pjesme. Šaljive pjesme najčešće su se izvodile na sijelima (prelima) i u svatovima. Karakterizira ih humor i ironija. Najčešće se u ovakvim pjesmama pjevalo o svekrvi, mužu, djeveru, zaovi, jetrvi. Neke od tih pjesama kroz šalu podučavaju (Dragić, 2008a: 126). U današnja vremena česta je averzija prema ovakim pjesmama. Mnogi ovakve pjesme danas smatraju smiješnima i tumače ih kao odraz primitivizma, što je u potpunosti apsurdno. Nekada su ove pjesme imale izrazito važnu socijalnu i didaktiču vrijednost. Uz njih su se ljudi okupljali, zabavljali i kroz šalu učili vrijedne lekcije o životu. Usmene šaljive pjesme, kao i cjelokupna baština narodne književnosti, riznica su narodnog blaga koje u sebi čuva duh nekog drugog vremena i otvara nam vrata nekog sasvim novog svijeta. Premda nam se ponekad čine dalekima, ne smijemo podcijeniti njihovu vrijednost, jer je njihova vrijednost daleko veća i dublja od površnog razmatranja rimovanih stihova. Kao primjer lirske šaljive pjesme koja se izvodila na ovom području navodimo sljedeću pjesmu:

Zapivat ću nek' se ori,

ma da cilo selo gori.

Nek' se mlade žene ljute,

da me vide kradomice.

Iz dvorišta kroz tarabe¹⁴,

a za njima došepale babe.¹⁵

¹⁴ Taraba – drveni plot oko seoskog imanja ili dvorišta.

¹⁵ Dragić, Marko, *Etnografsko-filološki prinosi tradicijskoj kulturi drniškog kraja*, u: *Godišnjak Titius*, god. 1, br.1, 2008c., str. 176. Ova narodna lirska pjesma također je dio zbirke narodnih lirskih pjesama Stipe Skelina-Radinića *Hrvatske narodne lirske pjesme s Miljevaca*, Rijeka, 1994., str. 57.

Prema nekim tumačenjima ojkalice ili ojkavice ostatak su prastarog ilirskog načina pjevanja s područja stare Dalmacije. Od davnina su opisivale seoski život uz određenu dozu humora, a nerijetko i seksualnih aluzija. Često je u ojkalicama naglašen i motiv domoljublja. Ojkalice su se izvodile u različitim prilikama, a iza njihove šaljive prirode često se skriva iznimna umjetnička vrijednost. Ojkalice se izvode i danas, kada je težnja za očuvanjem ovog neprocjenjivog kulturnog blaga sve naglašenija. Njihovu vrijednost nisu prepoznali samo Hrvati. Od 2010. godine ojkalica je uvrštena u UNESCO-ov registar nematerijalne baštine. Ovo međunarodno priznanje iznimna je čast i veliki poticaj za očuvanje ovog segmenta kulturne baštine.

Kazivači¹⁶ kazuju mnogobrojne dvostihove koji su se pjevali u Miljevcima. Kao što smo već naglasili, tematika ovih pjesama najčešće je povezana s internom tematikom određene sredine i ima širok raspon. Česte su ojkalice u kojima je naglašeno domoljublje. U miljevačkim ojkalicama često se naglašava ljubav prema ovoj kraju:

*Oj, Miljevci, ponosu i diko
s ljubavi te zovem Republiko*

OOOOJ!

*Oj, Miljevci, dok ti ime traje,
čuvat ćemo tvoje običaje*

OOOOJ!

*Oj, na Miljevcin sedan sela ima
milina je živiti u njima*

OOOOJ!

¹⁶ Ojkalice nam je 2011. godine kazao Ante Vlaić (1952.-2013.).

*Oj, ovo j' bilo naše običajno,
u tri-čet'ri zapivati zaj'no*

OOOOJ!

Bogočinu¹⁷, velika si strana

lipo ime Marija i Ana

OOOOJ!

*Visovac je nasrid Krke vode
ko g' ne voli ne vod' mi ga o'de*

OOOOJ!

Visovačka Gospe, Tebi hvala

Ti si za se misto odabrala

OOOOJ!

Pomozi me Gospe Visovačka

i pomiluj ruko divojačka

OOOOJ!

*Pijem vino iz crveni' boca
pomozi nas Gospe od Visovca*

OOOOJ!

¹⁷ Bogočin – naziv brda.

Kao što je vidljivo u ovim primjerima, često se u ojkalicama miješaju vjerski motivi i motiv ljubavi prema rodnom kraju. Ljudima koji su živjeli u ovim krajevima vjera je predstavljala temelj životne filozofije, što se odrazilo u svim sferama ljudskog života, a tako i u samoj umjetnosti. Niz je ojkalica u Miljevcima u kojima su zastupljeni vjerski motivi:

Gospe moja od sedam žalosti,¹⁸

sve mi grije po redu oprosti

OOOOJ!

Sveti Ante od trinaest gracija,

tebe slavi cila Dalmacija

OOOOJ!

Ovo su Vam miljevačka dica,

pomogla ih Marija Divica

OOOOJ!

Ovo su Vam miljevačke lole,

što se krste i Bogu se mole

OOOOJ!

¹⁸ Bogorodica od sedam žalosti tip je žalosne Bogorodice, prikazane ruku prekrivenih na prsima, koja plače i toči krupne suze niz obraze te osamljena proživljava materinsku bol zbog muke i smrti Kristove. Ivančević navodi sedam žalosti: obrezanje Kristovo, bijeg u Egipat, žalost nad dvanaestogodišnjim Isusom kada se Bogorodici izgubio jer je ostao raspravljati sa pismoznancima u jeruzalemskom hramu, nošenje križa, raspeće, skidanje s križa, polaganje u grob (Ivančević, 1990: 188).

Kako smo naglasili u uvodnom dijelu ovog poglavlja, često su ojkalice imale šaljivu tematiku, ponekad popraćenu seksualnim aluzijama. One su govorile o odnosima između muškaraca i žena, simpatijama i zavođenju:

*Evo mene i kolege moga,
nećeš mala poći za drugoga*

OOOOJ!

*Nemoj mala da te zora 'vata,
ki magare oko tuđi' vrata*

OOOOJ!

*Curuj curo dok si u matere,
ne'š u mene, trave mi zelene*

OOOOJ!

*Ovo ti je bečarina stara,
odvest će te mala bez ulara¹⁹*

OOOOJ!

*Mala moja prilika te gleda,
Bog ti daje, a đava' ti ne da*

OOOOJ!

¹⁹ Ular – povodac.

Evidentno je da su prethodno navedene ojkalice bile namijenjene uglavnom izvođenju muškog dijela populacije. Međutim, pjevanje ojkalice nije bilo ograničeno samo na muško pjevanje. U miljevačkom ojkanju ravnopravno su sudjelovale i žene. Dakle, ojkalice su pjevali muškarci i žene, a često su kombinirani muški i ženski glasovi. Ponekad ovo pjevanje nalikuje dijalogu između muškaraca i žena. Zabilježili smo nekoliko ojkalice koje su u Miljevcima pjevale žene:

*Varaj, dragi, varaj oca svoga,
nećeš mene imena mi moga*

OOOOJ!

*Moj dragane pokraj kola stani,
da te moje oko nanišani*

OOOOJ!

*Kad ja pivan da me dragi čuje,
stara mi se rana pozliđuje*

OOOOJ!

3. Vjerske usmene lirske pjesme

Mnogobrojni povijesni izvori svjedoče da su Hrvati pod utjecajem Rimljana već u sedmom stoljeću prihvatili kršćanstvo i europsku kulturu. Po Konstantinu VII. Porfirogenetu, Heraklije je iz Rima doveo svećenike koje je učinio biskupima, nadbiskupima, prezbiterima i đakonima koji su pokrstili Hrvate (Dragić, 2008c: 178). Usmena književnost često daje prostor biblijskim temama i motivima. Vjerske usmene lirske pjesme za područje interesa uzimaju najčešće Kristovo rođenje, muku, smrt i uskrsnuće. Narodni pjesnici nizat će tako biblijske motive koji mogu imati osobno i spasonosno značenje (Botica, 1995: 25). Primjere usmenih lirskih pjesama nalazimo i na području Miljevaca. Vjerske usmene lirske pjesme *Lego spati*, *Crkvica se gradi te Poletio tić pijutić* odraz su težnje za slavljenjem Kristova života i muke, kao i težnje za dobivanjem Božje naklonosti i milosti. U puku se vjerovalo da izricanje molitve donosi zaštitu i dobrobit u ovozemaljskom životu, kao i zasluge u životu poslije smrti. Pisane su vezanim stihom kako bi se lakše upamtile, osobito stoga što su ove pjesmice djeca učila u ranoj dobi:

*Lego spati*²⁰

Lego spati Boga zvati,

Bog se desi na nebesim'

Nebesa se otvoriše,

Anđeli se pokloniše.

Otud stvari pobigoše,

*Od anđela Arhandela*²¹,

Osta Gospa okrunjena,

²⁰ Vjersku usmenu lirsku pjesmu *Lego spati* kazao nam je 2011. godine Ante Vlaić (1952.-2013.). *Lego spati* jedna je od niza molitvi pretočenih u lirsku pjesmu koje ga je još kao dijete naučila njegova majka i koje se godinama prenose s koljena na koljeno. Ova pjesma (molitva) karakteristična je i za druge krajeve u Hrvatskoj, pa se tako u djelu Stipe Botice *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka* može zateći u obliku *Gren jo spati*. Varijanta *Gren jo spati* nastala je u Olibu, a sličnost s molitvom koju smo zapisali na području Miljevaca u pojedinim segmentima poprilično je velika. Ova molitvica, kazat će Stipe Botica (1995: 24), potiče brojne asocijacije, prožeta je ritmičkim skladom te odabranim narodnim govorom.

²¹ Arkandeli su individualizirani vlastitim imenima, koja tumače njihove funkcije. Ima ih sedam: Mihovil, Gabrijel, Rafael, Urijel, Barahijel, Jehudijel, Sealtijel (Ivančević, 1990: 131).

A Marija očišćena.
Da će rodit' sina diva,
Ime će mu Isus biti.
Svemu svitu na veselje,
Našim dušam' na spasenje.
Spasi Bože dušu moju,
Na preveliku milost Tvoju.
Amen.

Molitva *Crkvica se gradi* osobito je zanimljiva jer se u puku vjerovalo da će svatko tko moli ovu molitvu prije spavanja i prilikom ustajanja od Čiste srijede do subote uoči Uskrsa spasiti tri duše: svoju, očevu i majčinu. U dijalogu umetnutom u stihovima otkriva se sudbina Isusa Krista, kao i gorka tuga majke koja ostaje bez djeteta. Mnoštvo je različitih varijacija ove molitve na različitim područjima, a na Miljevcima se, kako nam prenose naši kazivači, molila ovako:

*Crkvica se gradi*²²
Crkvica se gradi,
Tamjanom se kadi.
U njoj Gospa kleči,
Svojim srcem ječi.
Grozne suze roni,
Bijele prste lomi.
Zašto Gospe klečiš,

²² Vjersku usmenu lirsku pjesmu *Crkvica se gradi* kazao nam je 2011. godine Ante Vlaić (1952.-2013.).

*Svojim srcem ječiš,
Grozne suze roniš,
Bijele prste lomiš?
Kako neću klečat',
Svojim srcem ječat',
Grozne suze ronit',
Bijele prste lomit'?*

*Imala sam sinka jedinka,
Žudije²³ ga odnesoš, e,
Kroz goricu promakoše,
Više mrtva nego živa.
Zlatnu krunu mu skidaše
I trnovu nabijaše.
Kuda trnca dopiraše,
Tuda krvca oblivaše,
Tuda cviče ucitalo.
I dođoš, e anđeli,
Cviče ubiraše i u kiticu skitiše,
Pred Boga je nosiš, e.
I sam je Bog govorio
'ko bi ovu molitvu izmolio
uvečer na liganju*

²³ Žudije su pratile Isusa dok je nosio križ prema brdu Glavica na Kalvariji.

i ujutro na ustajanju
tri bi duše sa'ranio:
svoju, majčinu i očevu.

Amen.

Sljedeća molitva zapravo je ivanjska pjesma preoblikovana u ritmičnu lirsku vjersku pjesmu. Neke ivanjske pjesme sačuvala su mitske motive, ali ova pjesma u potpunosti je kristijanizirana. Narodni je pjevač stilskom figurom, antitezom te višestrukim deminutivima spjevao ritmičnu lirsku vjersku pjesmu (Dragić, 2008a: 58).

Poletio 'tić pijutić²⁴

Poletio 'tić pijutić,
Nije ovo 'tić pijutić,
Neg' anđeo krilutić.

U krilima krizmica,
U krizmici divica,

Koja j' Boga rodila
I Ivana krstila.

Krsti Ive i mene,

Kad si Boga i sebe,

I sve crkve zemaljske,

I oltare nebeske.

Amen.

²⁴ Vjersku usmenu lirsku pjesmu *Poletio tić pijutić* kazao nam je 2011. godine Ante Vlaić (1952.-2013.).

4. Crkveno-pučka baština

Kalendarski, godišnji običaji vezuju se uz određeni crkveno-kalendarski datum. Na svaki od tih datuma zbiva se specifično slavlje, najčešće povodom slavljenja pojedinog blagdana ili u čast nekog svetca. Slavlja mogu trajati jedan ili više dana, a za njih je karakteristično to što ih narod periodički ponavlja. U poglavljima koja slijede govorit ćemo o obilježavanju blagdana koji su se na Miljevcima slavili svake godine i predstavljali važan dio društvenog života i kulture ovoga kraja. Također ćemo navesti i usmenoknjiževna djela koja su nastala povodom ovih slavlja. Važno je ovdje naglasiti kako su se crkvena i pučka tradicija razvijale usporedno i jedna na drugu utjecale. Nabožna književnost, koja se čitala s crkvene propovjedaonice, na hodočašćima i pučkim svečanostima, inspirirala se usmenom tradicijom i ujedno na nju utjecala. Srednjovjekovne legende, kakva je primjerice legenda o svetom Jurju, sačuvale su u svom epskom i lirskom prenošenju obilježje obraćanja imaginarnome slušatelju, što je odlika nabožnih tekstova. Kao što ne postoji nepremostiv jaz među mnogim crkvenim vjerskim tradicijama i narodnim godišnjim običajima, tako možemo reći i da ne postoji jasna granica između običaja u onom obliku u kojemu ih baštinitimo od drevnih predaka iz pretrkršćanskih vremena i oblika u kojemu ih poznajemo danas. Tradicijska kultura razvijala se te kroz povijest poprimala različite oblike. Jedno od obilježja tradicijske kulture također je i podložnost povijesnim i društvenim utjecajima, ali i zadržavanje karakteristika izvornog izvođenja. Mnoštvo je hrvatskih obreda i običaja koji svoje podrijetlo vuku od drevnih pretrkršćanskih mnogobožackih vremena. Ovi običaji baština su pradomovine. Ne postoji kultura koja se razvija lišena prošlosti i njezina stanovitoga utjecaja. Tako će se i u mnogim hrvatskim običajima i obredima zrcaliti utjecaji praindoeuropskih, slavenskih i drugih obreda. Većina hrvatskih običaja i obreda ima apotropejski²⁵ karakter. Apotropejski obredi i običaji imaju zaštitnu ulogu, ulogu odbijanja demona, zlih sila i duhova. Svi ovi obredi i običaji, ili barem njihovi segmenti, drevnog su podrijetla, a svrha im je odagnati negativne i zle sile te u životno okružje prizvati svježe vitalne snage.

²⁵ Prema grčkoj riječi *apotrepo* – odbijam, *apotropaion* – odbojno sredstvo. Apotropejski obredi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi nalaze se u: adventskim, božićnim, novogodišnjim; maškarama (mačkarama); vukarskim, vučarskim; korizmenim, uskršnjim; jurjevskim; ivanjskim; i inim obredima. Najviše apotropejskih obreda ogleda se u vukarskim, vučarskim, jurjevskim i ivanjskim obredima i ophodima, a nalaze se i u duhovskim, petrovskim, vidovdanskim, koledarskim i drugim običajima (Dragić, 2007: 370).

4.1. Ime Isusovo

Začetak štovanja blagdana Presvetog Imena Isusova pronalazimo u 14. stoljeću. Prvenstveno su ga štovali franjevci, a kasnije je postao popularan i u narodu. Među franjevcima se štuje od 1530. godine. Štovanje Presvetog Imena Isusova inicirao je sveti Bernard iz Clairvauxa, a važnu ulogu u utvrđivanju ovog crkvenog slavlja imali su i sveti Bernardin Sijenski i sveti Ivan Kapistran, koji su, pod zaštitom monograma Presvetog Imena Isusova, činili čuda i ozdravljali bolesne. Godine 1721. ovaj blagdan uvršten je u kalendar Katoličke Crkve. Nakon reforme pape Pia X. slavi se 3. siječnja. Svetkovina Presvetog Imena Isusova na Miljevcima se, prema starom katoličkom kalendaru, obilježava svake godine 14. siječnja. Na Miljevcima ovaj blagdan ima osobitu važnost²⁶. Poseban status koji ovaj blagdan ima u Miljevcima prikazuje činjenica da crkva u Drinovcima nosi naziv crkva Imena Isusova²⁷, stoga ovaj blagdan za Miljevcane predstavlja i župnu svetkovinu. Ljudi iz sela se okupljaju, slave i posjećuju rodbinu. U crkvi se održava posebna svečanost. Mnogi Miljevcani na ovu svetkovinu dolaze odjeveni u narodne nošnje. U Miljevcima je bio običaj da se nakon misnog slavlja za neke veće crkvene svetkovine pred crkvom organizira slavlje na kojemu se pleše kolo. Na blagdan štovanja Presvetog Imena Isusova, nakon posebnog euharistijskog slavlja, koje uključuje i veliku procesiju, ljudi iz Miljevaca se sastaju pred crkvom, slave i igraju kolo. O plesanju kola i narodnoj nošnji ovog kraja reći ćemo nešto više u poglavljima *Plesanje i Tradicijska nošnja*.

²⁶ O obilježavanju blagdana Imena Isusova govorio nam je 2011. godine Ante Vlaić (1952.-2013.).

²⁷ Mnogobrojne župe, crkve i kapele u Hrvatskoj i svijetu posvećene su Presvetom Imenu Isusovom. Osim crkve na Miljevcima, ovaj naziv pojavljuje se i na sljedećim lokacijama: Čvrljevo kod Unešića, Voštane-Rože kod Trilja, Gornje Postinje kod Muća, Satrić kod Hrvaca.

4.2. Badnjak

Badnjak (Badnji dan, Badnjica, Bonji dan) označava dan uoči Božića, a u katoličkom kalendaru i dan Adama i Eve. Budući da Badnjak predstavlja dan prije dolaska Spasitelja i Otkupitelja svijeta, kršćani ga slave odlazeći na polnoćke gdje bdijući iščekuju Spasiteljev dolazak. Odatle dolazi riječ *badnjak*. Naziv *badnjak* potječe od starocrkvenoslavenskoga glagola *бѣдѣти (bdjeti)*, ili od pridjeva *badar* i od toga izvedenoga glagola *razbadriti se – razbuditi se*. To tumačenje afirmira i romanski naziv *vigilia – bdijenje, noćno stražarenje*. Naziv *vilija, vilija Božja* zadržalo se i kod Hrvata po sjevernom Jadranu, a kod nekih kajkavaca *Božićno navečerje* naziv je za Badnjak (Gavazzi, 1991: 128). Badnjakom²⁸ se nazivalo i drvo koje se na taj dan ložilo, a u Barbarićima kod Čitluka u Bosni i Hercegovini taj naziv koristio se za onoga koji je nosio badnjak (Dragić, 2008b: 68). U kršćanskoj tradicijskoj kulturi Badnjak je, u smislu tradicijske baštine, najbogatiji i najraznovrsniji dan. Vrijeme Badnjaka na Miljevcima²⁹ obilježeno je paljenjem badnjaka, badnjim postom i večerom, pripremanjem hrane za Božić, večernjom molitvom, škropljenjem blagoslovljenom vodom, kićenjem bora, pripremanjem jaslca, božićnim svijećama, čekanjem polnoćke i odlaskom na polnoćku. Budući da je Badnjak posljednji dan pripreme za Božić, intenzitet tjelesnog i duhovnog pripravljanja za najsvečaniji dan u godini ovog dana doseže svoj vrhunac. Kako bi se pripremili za veličanstveni dolazak Sina Božjega, ljudi na Miljevcima poste na Badnjak. Osim priprave u obliku posta, ljudi na Badnjak za veliki blagdan pripremaju i svoje domove. Već od samog jutra, ukućani se dogovaraju o podjeli kućnih poslova. Muškarci najčešće odlaze po bor, a žene se bave uređivanjem kuće, pripremanjem hrane, uređivanjem jaslca i kićenjem bora. Nekada su božićni ukrasi bili znatno skromniji od današnjih ukrasa. Nekoć su se drvca kitila orasima, lješnjacima, jabukama, smokvama, suhim voćem, bombonima, ukrasnim papirima i sličnim ukrasima. Tradicija kićenja bora drevnog je postanka, a simbolika ovog obreda vjerojatno je povezana s prizivanjem svježe životne snage u domove u godišnjem dobu u kojemu prevladava stanje prirodne stagnacije. U hrvatskoj i južnoslavenskoj mitologiji bor predstavlja stablo života, dok je jelka božićno drvo katolika i pravoslavnih Rusa. Tradiciju kićenja bora i jelke Hrvati su preuzeli od srednjoeuropskih naroda u drugoj polovici 19. stoljeća. Najstarije informacije o kićenju božićnoga drvca kod Hrvata sežu u: 1881. u sjeverozapadnim krajevima, 1895. u Splitu, te Hlebinama 1896. godine

²⁸ Drvo badnjak kod Hrvata se spominje još 1272. godine, ali o Badnjem danu i Badnjoj noći u hrvatskoj znanstvenoj literaturi sve do polovice devetnaestog stoljeća nema značajnih stručnih i znanstvenih radova (Dragić, 2010a: 229).

²⁹ O načinu na koji se Badnjak slavio u Miljevcima kazivala nam je 2011. godine Marija Vlaić (1925.-2011.).

(Rihtman-Auguštin, 1995: 63). Valja naglasiti da ovaj običaj nije u svom začetku bio povezan sa slavljenjem Kristova rođenja, već je kristijaniziran. Tradicija kićenja bora u vrijeme kada se slavi Božić rasprostranjena je diljem Hrvatske, ali i svijeta. Na jednom zajedničkom temelju nastale su varijacijske specifičnosti ovog blagdana, kojemu je svaki narod dodavao sebi svojstvena obilježja. Taj zajednički temelj prvotna je inačica ovog obreda i u njoj se otkriva njegovo podrijetlo. Obredi vezani uz Badnji dan odraz su pretkršćanske i kršćanske tradicijske kulture. Iako se obredi, ophodi i običaji karakteristični za ovaj dan razlikuju diljem Hrvatske, karakter im je istovjetan. Kada Badnji dan promatramo kroz prizmu kršćanske tradicijske kulture, osnovno obilježje ovog blagdana predstavljat će radost zbog dolaska Spastitelja i Otkupitelja svijeta. S druge strane, promotrimo li ovaj blagdan kao odraz pretkršćanske baštine, temeljni motiv slavlja bit će prizivanje plodnije godine. U gospodarskom smislu Badnji dan označavao je u prošlosti svršetak gospodarske godine, te su u mnogim obredima vezanim uz badnjake izražene želje za plodnom nastupajućom godinom (Dragić, 2008b: 86). Takav je bio i običaj paljenja drva badnjak na Miljevcima. Naime, posebno istaknut običaj za vrijeme Badnjaka u Miljevcima stavljanje je debelih drva na ognjište³⁰. Dva debela hrasta stavljala su se na ognjište, a zatim se oko ognjišta okupljalo i sjedilo, molilo, pilo i pričalo. Ukućane se na ovaj dan podravljalo s: *Faljen³¹ Isus! Na dobro van došla Badnja večer!*, a okupljeni su odgovorali: *Na vike³²! I s tobom zaj'no³³!* Prilikom paljenja badnjaka, vatra i okupljeni blagoslovljeni su vodom. Nakon škropljenja vodom, okupljanju i objedovanju pored ognjišta prethodila je zajednička molitva, a neizostavno je bilo i stvaranje buke. Naime, vjerovalo se da stvaranje buke tjera demone. Takvo vjerovanje uvjetovalo je i današnju tradiciju stvaranja buke petardama u ovom razdoblju godine. Kada govori o običajima karakterističnima za Badnjak, posebnu pozornost Dragić (2008a: 139) pridaje upravo obredu škropljenja blagoslovljenom vodom. Škropljenje vodom prvi je sakramental kojemu se davala najveća zaštitna uloga protiv demonskih sila³⁴. Škropljenje predstavlja obred u kojemu svećenik ili biskup škropilom, a domaćica ili domaćin grančicom prskaju blagoslovljenom vodom osobe, stvari, domove, štale, dvorišta, vrtove i sl. s namjerom da ih očiste u duhovnom smislu. Drugim riječima, škropljenje blagoslovljenom vodom vrši se kako bi se odagnali demoni. Obred škropljenja blagoslovljenom vodom svoje

³⁰ O paljenju drva na ognjištu kazivao nam je 2011. godine Ante Vlaić (1952.-2013.)

³¹ Faljen – hvaljen.

³² Na vike – na vijeke.

³³ Zaj'no – zajedno.

³⁴ Smatralo se da vjernici od škropljenja blagoslovljenom vodom imaju trostruku korist. Prva korist bila je čišćenje od lakih grijeha. Druga korist bila je tjeranje đavla. Naime, vjerovalo se da đavao bježi od poštropljenih mjesta. Treća korist stvarna je i propicijatorna jer preko blagoslovljene vode bolesnici i živine ozdravljaju, a zemlja postaje plodnijom (Dragić. 2008b: 69).

je mjesto pronalazio u nizu obreda i običaja crkvenog i pučkog karaktera. Kao što smo već spomenuli, imao je krucijalnu važnost i pri paljenju badnjaka. Blagoslovljenim predmetima pripisivale su se posebne moći, pa se tako i prema onome što je od badnjaka ostalo nakon paljenja odnosilo s posebnom pozornošću. Prema Dragiću, u kršćanskoj tradicijskoj kulturi badnjaci su antropomorfizirani i uz njih se vezuje kult pokojnika³⁵. Kult pokojnika u badnjim obredima ogleda se kroz vjerovanje da se oko badnjaka okupljaju i pokojni ukućani. Badnja vatra mistificirana je, a nekada se proricalo na temelju njezine jačine. Ostacima badnjaka narod je pripisivao apotropejske značajke, a za vatru se vjerovalo da nadolazećoj godini daje snagu (Dragić, 2008b: 67). Božićno slavlje predstavljalo je ne samo kršćansku svetkovinu u čast Božjega rođenja već i podsjetnik na najdrevnije običaje bdijenja nad umrtvljenom prirodom koju je vatrom trebalo ugrijati. Isto sveto drvo sagorijevalo je u čast rođenja Boga koji će svojom ljudskom prirodom djeteta pobijediti sile tame, mraka, hudobe zime i svega onoga što kani nauditi čovjeku (Botica, 1997: 71). Kada govorimo o običaju paljenja badnjaka, važno je istaknuti da se ovaj obred održava na širokom području. Osim toga, ovaj obred drevnog je postanka te svoje mjesto pronalazi i u brojnim drugim religijama³⁶. Promatranjem zajedničkih karakteristika ovih običaja na različitim područjima, u prilici smo dobiti uvid u širu sliku koja nam kazuje o njihovom zajedničkom podrijetlu i načinu na koji su nastali. Istražujući ishodišne motive naših drevnih predaka, ovim obredima i običajima dajemo stanoviti smisao i postajemo svjesni razloga zbog kojih su se održali i očuvali sve do današnjih dana.

³⁵ „Kult pokojnika iznimno je izražen u kršćanskoj civilizaciji. Zbog toga i u najradosnijoj noći Hrvati, kao i drugi europski narodi, posebnu pozornost pridaju pokojnicima u molitvama, Badnjoj večeri, obredima, običajima i vjerovanjima. U nekim krajevima, primjerice Splitu, vjerovalo se da će djeca na Badnju noć gledajući u nebo ugledati raj“ (Dragić, 2010a: 261).

³⁶ „Od davnina su badnjak palili drevni Rimljani, južnoslavenski narodi, te Englezi, Francuzi, Nijemci, Portugalci, Letonci i dr.“ (Dragić, 2008b: 69).

4.3 Božić

Božić predstavlja najsvečaniji dan u godini. Ovo razdoblje godine predstavlja svršetak prošle i početak nove godine. Nakon obreda paljenja badnjaka dan prije Božića, ljudi se već u kasno predvečerje počinju pripremati za polnoćku te odlaze u crkvu, gdje u molitvi dočekuju najsvečaniji dan u godini. Osim pripreme u vidu čišćenja tijela odricanjem od hrane i uređivanjem prostora doma, ljudi su posebnu pozornost pridavali i vlastitom vanjskom izgledu pri odlasku na polnoćku. Mladi i stari tada su oblačili najsvečaniju odjeću i odlazili u crkvu da bi u euharistijskom slavlju dočekali Božić. Po završetku polnoćke ljudi su pred crkvom jedni drugima čestitali Božić te odlazili kućama. Na Miljevcima se Božić slavio u krugu najbližih. Na dan Božića ponovno se odlazilo na misu. Održavalo se posebno euharistijsko slavlje, pjevale su se božićne pjesme, a slavlje se nastavljalo u domovima. Nakon mise cijela obitelj okupljala se u slavlju i veselju. Prije ručka palila se svijeća koja se nalazila u posudi s pšenicom zasađenom za blagdan Svete Lucije³⁷ (13. prosinca). Vjerovalo se da će pšenica zasađena za blagdan Svete Lucije proreći plodnost i prosperitet u nadolazećoj godini. Gusta i visoka pšenica predviđala je bogatu i rodnu godinu, ispunjenu srećom, prosperitetom i zdravljem. S druge strane, pšenica koja je slabo rodila, naviještala je siromašnu godinu koja neće biti plodna ni prosperitetna. Uz paljenje svijeće božićnom ručku prethodila je i molitva. Svijeća se palila i narednih dana za vrijeme ručka i večere. Zanimljiv je bio i odnos prema svijeći koja se palila. Hrvatska tradicijska kultura božićnoj svijeći davala je posebnu važnost te iznjedrila mnogobrojna proricanja i vjerovanja vezana uz božićnu svijeću³⁸. Sukladno tome, prema božićnoj svijeći odonosilo se na poseban način. Naime,

³⁷ Dan Svete Lucije utvrđen je 13. prosinca, ali je prije reforme gregorijanskoga kalendara padao točno u vrijeme zimskog solsticija i imao mitsko i magijsko značenje. Tog dana svetkovanje Lucije susrelo se s kultom drevnog poganskog božanstva *Berte*, *Perchte* ili *Holde*. Suvremene etnološke interpretacije tumače taj ženski lik kao božanstvo smrti. Postoji i treći mitski lik – *Lutzelfrau*, dvojnog značenja: ona daruje djecu, ali ih ujedno plaši i jede (Rihtman-Auguštin, 1995: 26). *Blagdan* Svete Lucije obilježava se točno dvanaest dana prije Božića. Tih dvanaest dana važno je jer se u narodu vjeruje da svaki od tih dana predstavlja po jedan mjesec u nadolazećoj godini. Na dan Svete Lucije zabranjeno je u Poljicima orati. Vjeruje se da će onaj koji ne poštuje ovu zabranu oslijepiti na oba oka. Vjeruje se i da će onaj koji od tog dana do Božića bude izrađivao stolčić od bršljanova drveta te ga ponese u crkvu sa sobom i na njega sjedne moći prepoznati sve vještice (Ivanišević, 1987: 457). Blagdan Svete Lucije dovodi se u vezu s vjerovanjima o vidu, očima i ženskim ručnim radom. U Bosni se na taj dan nije smjelo plesti, šivati, tkati, vesti jer se vjerovalo da će moljac pojesti te ručne radove. Na blagdan Svete Lucije sijer se pšenica za božićnu svijeću. U Splitu se vjerovalo da sveta Lucija donosi darove siromašnima (Dragić, 2007: 370). Gavazzi sve narodne običaje koji svetu Luciju povezuju sa svjetlom i žarom dovodi u vezu s pučkom etimologijom imena svete Lucije, vežući ga s latinskim *lux*, *lucere*, te talijanskim *luce*, što znači svjetlo, svijetliti (Gavazzi, 1991: 119).

³⁸ Nitko, osim starješine, nije smio dirati u svijeću: nije smjela pasti, nakriviti se, puknuti, jer se u tom slučaju vjerovalo da će starješina kuće umrijeti. Po završetku objeda domaćin bi s velikom pomnjom gasio svijeće tako što bi komadić kruha umočio u vino i to bi držao iznad svijeće da vino kaplje na plamen svijeće. Ako bi se

upaljena svijeća gorila je cijelo vrijeme za vrijeme objeda. Gasila se tek onda kada je objed bio gotov, a gasila se koricom kruha umočenom u vino.

Božićni običaji i rituali, koji se razlikuju u različitim društvenim zajednicama, ponavljaju se svake godine trajajući više od mjesec dana. Razlike u načinima slavljenja Božića u različitim društvenim zajednicama na prvi su pogled sitne, gotovo nevidljive. Zato možemo utvrditi činjenicu da je Božić raznolik, ali ipak jedinstven blagdan. Okolnosti slavljenja Božića danas u odnosu na negdašnja vremena zasigurno se jesu promijenile, ali je ovo slavlje u sebi nedvojbeno do današnjih dana očuvalo dobar dio obilježja prvotnih slavlja kakva su poznavali naši prethodnici. Svake godine ljudi ovaj blagdan nastoje proslaviti tradicionalno, na onaj način na koji su to činili naši stari, dodajući mu uvijek nešto novo. Upravo zbog toga, Božić je blagdan koji sadrži stabilnost i mijenu, u kojemu se očituje temelj prošlog vremena obogaćen suvremenim obilježjima. Otkrivanjem onoga što je u slavljenju Božića drevnog podrijetla, saznajemo mnogo vrijednih činjenica o prošlosti, načinu života i vjerovanjima naših drevnih predaka. U tradiciji kićenja bora otkriva se drevna tradicija uzdizanja života i prirode na pijedestal. Taj običaj, kao i mnoštvo drugih, danas predstavlja emulziju drevnih tradicija i kršćanskog vjerovanja, čineći tako podsjetnik na prošlost obogaćen suvremenim nastojanjima.

svijeća ugasila nakon prve kaplje – to je značilo da će starješina kuće brzo umrijeti. Ako bi trebalo kapnuti više kapi vina, nastupilo bi veliko veselje, jer je to značilo da će domaćin dugo živjeti (Dragić, 2010b: 471).

4.4 Poklade

Hrvatski pokladni običaji svoje korijene vuku još od pretkršćanskih vremena³⁹. Pokladni običaji ustaljeni su u hrvatskoj kulturnoj baštini. Elementi indoeuropskih, slavenskih, romanskih, germanskih, pa i običaja drugih naroda ogledaju se u hrvatskim pokladnim obredima (Dragić, 2012: 186). Slavljenje poklada ima dugu i ustaljenu tradiciju diljem Hrvatske i svijeta. Pokladni običaji predstavljaju jedinstvenu i zanimljivu komponentu hrvatske kulturne baštine. Svaka od varijanti pokladnih običaja koje se očituju na različitim područjima Hrvatske emulzija je povijesnih događaja i prirodne ljudske težnje za iskazivanjem kontrasta i promjene. Običaj je to koji predstavlja prijelaz, tranziciju, ali i svojevrstu katarzu u kojoj se mještani mentalno opraštaju od svega onoga što je bilo loše u protekloj godini. Ostavljajući za sobom sve ono negativno što se u prošloj godini dogodilo u vidu folklornog kazališta⁴⁰, sudionici pokladnog slavlja nadaju se boljoj i plodnijoj godini, koja će biti rezultat pokladnih obreda.

Razdoblje u kojemu se odvijaju pohodi maskirnih povorki naziva se razdobljem poklada ili karnevala. Prema Gavazziju, dva su moguća podrijetla naziva karneval. Prema prvoj teoriji naziv karneval dolazi od latinskog mesopusnog uzvika *Carne vale!* što znači *Zbogom meso!* Druga teorija podrijetlo ovog naziva pronalazi u latinskom nazivu *carrus navalis* što u hrvatskom označava lađu na kolima koja se nekada po srednjoj Europi vozila u pokladnim povorkama. Ove dvije opcije Gavazzi navodi kao najispravnije prihvaćeno tumačenje, ali navodi i treći mogući izvor od kojeg je potekao ovaj naziv. Riječ je o pokrajini *Cornwall* u Engleskoj. Ipak, Gavazzi prednost daje prethodnim dvjema opcijama, dok treću smatra jedva mogućom (Gavazzi, 1991: 13). Maskirni obredi u hrvatskoj folklornoj baštini održavali su se od Sv. tri kralja pa sve do Čiste srijede ili Pepelnice. Bilo je to razdoblje kada su se održavale i svadbene svečanosti. Vrhunac pokladnog slavlja odvijao se nedjeljom,

³⁹ Arheološki nalazi svjedoče o postojanju maskirnih ophoda još u antičko-ilirskome vremenu (Dragić, 2012: 155).

⁴⁰ Folklorno kazalište drevnog je postanka te sintetizira različite oblike narodnog stvaralaštva od glazbe i plesa, likovne umjetnosti do usmeno-književnih oblika. Folklorno kazalište razvijalo se usporedno s ostalim usmeno-književim rodovima, ali u povijesti svjetske usmene književnosti pozornost se generalno više pridavala lirici i epici nego dramskome tekstu i njegovome izvođenju (Dragić, 2012: 156). Ono što folklorno kazalište izdvaja od klasične kazališne izvedbe upravo je spontanost i stalna improvizacija. Ono što za nas danas predstavlja narodno blago, nekada je predstavljalo zbilju i svakodnevicu. Lozica (1996, 15) će tako naglasiti da ljudi u prošlosti nisu osjećali potrebu za zapisivanjem i čuvanjem narodnog blaga. Nasuprot tome, oni su navedene tekstove pamtili, izvodili i s njima živjeli. Stoga folklorni oblici predstavljanja većinom nemaju zapisani dramski predložak, dijalozi su kratki, jednostavni i često se improviziraju.

ponedjeljkom i utorkom uoči Čiste srijede, kada počinje razdoblje korizme. Ophod maškara odvijao se najčešće u utorak uoči Čiste srijede. Iako ovo slavlje nije usko vezano uz vjerske običaje, u ovo je vrijeme smješteno vjerojatno zbog potrebe da se puk provede prije početka korizme⁴¹, u kojoj će, upravo suprotno, vladati tišina, odricanje i pokora (Dragić, 2012: 186). Ophode su karakterizirali različiti odjevni predmeti karakteristični za maškare, zastrašujuće maske, buka, galama, zvonjava, pjesme i šale. Ovakvi obredi imali su zadatak otjerati demone od domova, štala, ljudi i stoke te prizvati zdravlje, ljepotu i plodnost. Sve to čini ophod maškara apotrepejskim (Dragić, 2012: 158). Ovakve tendencije ukazuju na drevni postanak ovog obreda. Prvenstveno nam na to ukazuje priroda maske koja predstavlja temeljni pokladni rekvizit. Podrijetlo maske povezano je s kultom predaka, lovačkim totemima i animističkim prikazivanjem sila u prirodi. Povijest maske u Europi dijelom se poklapa s poviješću karnevala, a čini se da u obrnutom pokladnom svijetu možemo prepoznati ostatke slavljenja povratka mrtvih, koji jednom u godini izlaze pod maskama i preuzimaju vlast. U tom periodu mrtvima je dopušteno suditi potomcima. Nakon tog suda, bogovi su smireni, a svijet, očišćen od zla i grijeha, spreman za novi godišnji ciklus (Lozica, 1996: 36). Fenomen vjerovanja u povratak mrtvih posljedica je drevne poganske baštine. Vjerovalo se da se mrtvi na ovaj svijet vraćaju i objavljuju živima u vidu životinje, vampira, prikaze i sl. Sujevjerje da se mrtvi mogu vratiti na ovaj svijet pod stanovitim uvjetima znak je stare vjere i nema neko posebno hrvatsko obilježje (Botica, 1998: 74).

Miljevačke maškare primjer su autohtonog pokladnog folklornog kazališta⁴². U Miljevcima se maškare zovu *čarojice*. Naziv potječe od običaja čaranja lica ugljenom. Pripreme za maškare na Miljevcima su počinjale vrlo rano. Već iza Tri kralja izabirali su se ljudi koji su bili spremni na sve ono što maškare u ovom tradicijskom krugu predstavljaju. Izabrani su obično bili ljudi vedra i otvorena duha, spremni na šale, pokladne izvedbe, ali i na pokoji nestašluk. Uloge koje su miljevačke *čarojice* stjecale u ovo doba godine bile su najčešće: baba, did, torbonoša te jedna ili dvije mlade. Starija mlada u ruci bi nosila metlu kako bi mogla pomesti kuću koju su obilazili. O mjestu na koje su odlazili odlučivao je did, a baba je sa sobom nosila lug kako bi posula one koji joj se nisu sviđali. Darove koje bi dobili sakupljao je torbonoša, a sa sobom bi obično imao i sablju, koju je koristio kako bi na nju

⁴¹ Riječ korizma vuče podrijetlo od latinske riječi *quadregesima*, odnosno talijanske riječi *quadresima* i označuje broj četrdeset, a u kontekstu uskrsnjih običaja označava četrdesetodnevno razdoblje odricanja koje prethodi Uskrsu (Čapo Žmegač, 1997: 28).

⁴² Temeljna odlika folklornog kazališta kombiniranje je različitih oblika umjetničkog izražavanja. Upravo to obilježje temeljna je odrednica miljevačkih *čarojica*. „Folklornoknjiževni oblici vrlo često nisu samo književni, ne ograničuju se na izražavanje riječju, nego su u isti mah i dio drugog područja umjetnosti (npr. glazbe), ili se interpretiraju, a i stvaraju najuže povezano s nekom drugom umjetnošću“ (Bošković-Stulli, Zečević, 1978: 11).

nataknuo darovanu slaninu ili meso. Najčešći darovi bili su slanina, jaja, naranče i slično. No bilo je i onih koji *čarojice* nisu htjeli ugostiti. Tada bi *čarojice* negostoljubive domaćine kaznile nekim od nestašluka. Primjerice, istjerale bi sve kokoši iz kokošinjca, razbacale stvari po dvorištu i slično. Kada bi pohod po kućama završio, organiziralo bi se slavlje na kojem bi se pripremilo sve ono što su *čarojice* u svom pohodu skupile. Međutim, pohodi maskirnih povorki nisu predstavljali samo puko maskiranje i darivanje. Maškare su se u svom ophodu, nakon maskiranja, morale potruditi oko izvedbe svoje točke. Iako su neki djelovi nastupa pod maskama bili ustaljeni i imali prethodno ustaljen redosljed, najveći dio ove predstave temeljio se na improvizaciji. Tako su ovi pohodi zapravo predstavljali svojevrsnu kazališnu predstavu, a *čarojice* glumce koji svojim kratkim scenskim nastupima zabavljaju domaćine. Tako je u Miljevcima bio običaj da *čarojice* domaćinima otpjevaju jednu od svojih pjesama i ispune želju. Kao što smo već spomenuli, najvažnije obilježje pokladnog običaja prizivanje je plodonosnije godine. U skladu s tim, najčešća želja domaćina bila je da “did povali babu”⁴³. Najčešća pjesma koja se ovom prigodom pjevala bila je: *Domaćine, kume moj, evo mene pred tvoj dom:*

*Domaćine dome moj,
evo neve prid tvoj dvor.
Darujte nam barjaktara,
svaka maja po dva jaja.
Darujte nas, ne držite nas,

nije neva za stajanje,

već j' neva za putovanje.*

⁴³ Antropomorfni maskirani par *dida i babe* nije karakterističan samo za Miljevce. *Did i baba, stari i stara, čič i čička* poznati su na obali od Istre do Dalmacije, u Lici i drugdje, a ovaj običaj pronalazi se čak i u nekih drugih naroda na jugoistoku Europe. Obje uloge igraju muškarci. Najčešće se radi o tome da je *did* ljubomoran te progoni *babu*. Radnja ovog folklornog prikaza nedvosmisleno je u vezi s plodnošću, a sam naziv povezuje ih sa štovanjem predaka (Lozica, 1996: 38). Ovakvi postupci, naizgled vulgarnog karaktera, nisu izoliran slučaj u maskirnih ophodima, ali njihovo podrijetlo nije onakvo kakvim se na prvi pogled čini. Proste riječi i postupci u ovakvim prizorima imaju sakralno podrijetlo. To su tragovi drevne magije za plodnost i nikako nisu izraz vulgarnosti ili grubosti folklornih predstavljača. Mnogi izvođači koji u pokladnim igrama i predstavama koriste nedolične izraze i djeluju raspušteno, u životu su pristojni i bogobožni ljudi. Dakako, magijski izvori odavno su zaboravljeni, ali su nedvojbeno utjecali na pravila ponašanja u tradicijskoj kulturi, koja je i danas otvorenija izravnoj erotici, nasuprot građanskom moralu (Lozica, 1996: 16). U svom pregledu narodnih običaja i života na području Poljica, Ivanišević opisuje jednak prikaz. U Poljicima se ova skupina maškara naziva *did*, a Ivanišević opisuje njihove ophode. Zadnjih dvadesetak dana pred Poklade po selu hodaju maškare ili, kako ih u selu zovu *did*. Obično njihov pohod počinje u ponedjeljak, a traje do srijede. Iz jednog sela skupi se nekoliko ljudi i momaka, a ponekad ih bude čak i više od dvadeset. Maskiraju se na različite načine te obilaze obližnja sela pjevajući i urlajući (Ivanišević, 1987: 450).

*Domaćine, dome moj,
evo neve prid tvoj dvor.
Darujte je, ne drž' te je,
nije neva za držanje,
već je neva za 'odanje.
Namažite didu sablju,
da vam bolje ljubi babu.*

Kao što je običaj i u mnogim drugim djelovima Hrvatske, tako su se i u Miljevcima u vrijeme maškara mještani oblačili u staru odjeću i ovčju kožu te se kitili zvonima. Upravo u ovom običaju najvidljivije se očituje apotropijska priroda ovog običaja. Naime, zastrašujuće odjelo te zvona koja proizvode buku imala su samo jednu zadaću – potjerati demonske sile i prizvati plodnu novu godinu (Dragić, 2012: 168). Maškare su u Miljevcima važan događaj koji okuplja cijelo selo u veselju i smijehu. Maskirni pohodi predstavljaju obred u čast pobjede proljeća nad zimom, života nad smrću, pobjedu nad svim nedaćama koje su se u protekloj godini dogodile. Nekada su pokladni običaji predstavljali bučan oproštaj od protekle godine i ulazak u novi početak, lišen svih nevolja iz prošlosti. U današnja vremena pokladni običaji kakve su poznavali naši stari gotovo su pali u zaborav. Nekada je sudjelovanje u pokladnim pohodima predstavljalo čast, a danas predstavlja običaj na koji se rijetko i mladi i stari odvažuje. Od običaja koji je nekad okupljao ljude u veselju i smijehu danas je ostao tek karneval. Pohodi kućama gotovo su izumrli, a tradicionalne darove zamijenilo je darivanje novcem.

4.5 Cvjetnica

Cvjetnica ili Nedjelja Muke Gospodnje kršćanska je svetkovina koja se slavi u nedjelju prije Uskrsa i uvod je u Veliki tjedan. Na taj dan slavi se Isusov trijumfalni ulazak u Jeruzalem u dane prije Pashe. Narod je tada dočekaao Isusa, mašući maslinovim i palminim grančicama i rasprostirući svoje haljine, putem kojim je išao Isus jašeći na magarcu. U spomen na ovaj događaj, na Cvjetnicu se obavljaju procesije s blagoslovljenim maslinovim i palminim grančicama (Dragić, 2008a: 158).

Dan prije Cvjetnice u Miljevcima se u vodu kojom će se sutradan umivati stavljalo tek ubrano cvijeće⁴⁴. Najčešće su se u vodu stavljale ljubičice, ali znalo se naći i drugog proljetnog cvijeća. Na Cvjetnicu ujutro ljudi su se umivali tom vodom i polazili u crkvu na blagoslov maslinovih grančica. Ovaj obred provodi se diljem Hrvatske, a njegov karakter ima apotropejske značajke. Naime, vjerovalo se da umivanje u ovakvoj vodi donosi zdravlje i ljepotu lica, a blagoslovljene grančice stavljale su se u domove, na polja, vinograde, oranice i druga mjesta. Tako blagoslovljeno bilje služilo je kao zaštita ljudi, životinja i cjelokupnoga životnoga prostora od zla i bolesti te osiguravalo sretnu i plodnu godinu.

⁴⁴ O običajima vezanima uz Cvjetnicu i slavljenje Uskrsa govorila nam je 2011. godine Marija Vlaić (1925.-2011.).

4.6 Uskrs

Tjedan dana nakon Cvjetnice slavi se Uskrs. Uskrs je središnji događaj kršćanske liturgijske godine i najveći kršćanski blagdan. Toga dana slavi se Isusovo Uskrsnuće od mrtvih i spasenje ljudskog roda. Prvotno se slavio svake nedjelje, a do 2. stoljeća slavi se jedanput godišnje nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja. Slavljenje Uskrsa svoje podrijetlo vuče od židovskog blagdana Pashe, kada su Židovi slavili čudesna Božja djela ostvarena prilikom izlaska izraelskog naroda iz egipatskog ropstva. Kršćanima ovaj blagdan predstavlja temelj vjere i dan kada se prisjećaju Isusova Uskrsnuća od mrtvih (Dragić, 2008a: 174).

Svim obredima koji prethode Uskrsu, a i onima koji se odvijaju na sam blagdan Uskrsa, najvjerojatnije je prethodio kult godišnjih mijena. Prema tome, štovanje Uskrsa nije samo slavljenje najvažnijeg kršćanskog blagdana, već i odraz drevne tradicije koja je slavila radost zbog buđenja prirode i snažan ljudski klik taj sreće što se priroda nije dala svladati od tamnih, zlih sila (Botica, 1998: 71). U skladu s prirodom ovoga slavlja, glavni uskršnji ukrasi nekada, a i danas, bila su jaja. Nerijetko je i povezivanje zeca sa slavljem Uskrsa. Ovakva tradicija svoj temelj pronalazi u slavljenju plodnosti i života. Kada govorimo o povezivanju simbola zeca i Uskrsa, moramo naglasiti da postoji mišljenje da je zec stara mitološka životinja, navodno pratitelj germanske božice proljeća Ostare, odnosno prastari, pretkršćanski simbol plodnosti koji se kao prežitak javlja u uskrsno doba kao darovatelj djece (Čapo Žmegač, 1997: 13). Interpretirajući simboliku uskršnjeg zeca, Ivančević navodi da je zec, po sebi bespomoćan, simbol čovjeka koji svoje spasenje očekuje od Krista i njegove muke. No, u nepovoljnom smislu zec predstavlja simbol plodnosti i požude. Prikazan u orlujskim pandžama simbol je pobijedene strasti. Ponekad se bijeli zec stavlja do nogu Djevice Marije i simbolizira pobjedu nad požudom (Ivančević, 1990: 624). Ništa manje nije zanimljiv običaj bojanja jaja za Uskrs. U Miljevcima su se za Uskrs, kao i u svim krajevima u Hrvatskoj, bojale jaja. Različitim tehnikama domaćice su bojale skuhanu jaja i po njima crtale različite ornamente. Na Uskrs su mladi jedni drugima darivali obojane pisanice, a omiljena je bila i igra tucanja pisanicama. Cilj igre bio je razbiti jaje suparnika. Onaj koji razbije jaje, mogao je razbijenu protivnikovu pisanicu zadržati. Da je bojanje i ukrašavanje pisanica star običaj, navodi Gavazzi, svjedoče nalazi obojenih olupina jaja u nekim starim germanskim grobovima, kao i jaja, izrađena od gline, sa šarama izvedenim u urezima nekom masom u

bojama, otkopinama u starim grobovima skandinavskim i, nekim, starima slavenskim. Ovoj teoriji u prilog ide i činjenica da se šarena jaja nekih slavenskih naroda uvelike podudaraju i u tehnici ukrasa i u ornamentici, na osnovi čega se može s dosta opravdanja držati, da im je podrijetlo zajedničko, još negdje iz doba praslavenske zajednice (Gavazzi, 1991: 27).

Važnost Uskrsa u kršćanskom vjerovanju ogleda se i u periodu pripreme za taj svečani dan. Naime, Uskrsu prethodi četrdeset dana korizmenog odricanja. Korizma započinje na Pepelnicu ili Čistu srijedu, a toga dana svećenici u crkvama vjernicima posipaju glavu pepelom dobivenim od grančica blagoslovljenih na prošlu Cvjetnicu. Pepeo je simbol čišćenja i poniznosti, a u crkvi se taj obred provodi uz riječi koje čovjeka podsjećaju na prolaznost ovoga svijeta. Tjelesna priprema u vidu apstinencije od hrane i grijeha predstavlja pripremu za prijelaz iz stanja smrtnosti u novo stanje, stanje ponovnog rođenja obećanog od Spasitelja i Otkupitelja svijeta. Korizmeno-uskrsna ceremonijalna cjelina sastoji se od obreda koji čovjeka čine dijelom svetoga, tj. od obreda koji u sebi sadržavaju prijelaz iz svjetovnog u sveto stanje. Zbog nepomirljivosti svjetovnoga i svetoga svijeta čovjek ne može prijeći iz jednog u drugi, a da ne prođe međufazu pripreme. Čišćenjem posuđa, kuća, naselja i tijela ljudi se odvajaju od razdoblja poklada te zalaze u korizmeno razdoblje u kojemu se pripremaju za Uskrs pridržavanjem posebnih propisa o jelu, odijevanju i ponašanju⁴⁵. Postupak simboličnog čišćenja provodi se zbog odvajanja od svakidašnjeg svijeta i pripreme za ulazak u svijet otkupljen Isusovom žrtvom na križu (Čapo Žmegač, 1997: 21). Razdoblje tranzicije zapravo je razdoblje pripreme za najveći kršćanski blagdan. Nakon tjelesne i duhovne pripreme, očišćeni od nečistoća i prepreka koje ih dijele od stanja svetosti, vjernici su, nakon četrdeset dana pripreme, spremni dočekati najveći kršćanski blagdan.

Diljem Hrvatske, pa tako i u Miljevcima⁴⁶, ustaljen je običaj odlaska na bdijenje noć uoči Uskrsa. To bdijenje bilo je posebno po tome što se na misi vršio obred blagoslova hrane. Taj obred vrši se i danas. Prije polaska na misu, ukućani bi u košare stavili sve plodove koje će ponijeti na misu i dati ih blagosloviti. Riječ je o plodovima koje su narednog dana kanili blagovati. Najčešće su to bile sirnice, jaja, kruh, šunka, sir, a ponekad i vino te brojni drugi plodovi zemlje. Sutradan ujutro, blagovala se posvećena hrana. Središte pozornosti među blagoslovljenim namirnicama zauzimala je pogača. Žene su mnogo truda ulagale u

⁴⁵ Za ovo razdoblje karakterističan je izostanak pjesme, glazbe, veselja i vjenčanja. To je vrijeme kada prevladava duh pokore i odricanja. Može se reći da je ovo vrijeme negiranja svjetovnog kako bi se moglo prihvatiti sveto.

⁴⁶ O načinu slavljenja Uskrsa na Miljevcima kazivala nam je 2011. godine Marija Vlaić (1925-.2011.).

pripremanje pogače. Nadmetale su se čija će pogača biti ukusnija i veća jer se time dokazivala njihova kulinarska sposobnost. Uskršnjem doručku prethodila je molitva i paljenje svijeće. Već smo spomenuli da se prema posvećenim predmetima odnosilo s posebnom pozornošću. Isto je bilo i s hranom posvećenom za Uskrs. Niti jedna mrvica blagoslovljene hrane nije se smjela baciti, a ni dati životinjama. Sve mrvice koje bi ostale pažljivo bi se pokupile i zapalile.

Očigledno je da mnogobrojne tradicije vezane za ovaj blagdan svoje podrijetlo nalaze u nekim davnim vremenima. Blagdani su godišnje oznake koje daju ritam svakodnevi. Nekoć je taj ritam bio usko vezan uz agrarnu godinu i izmjenu godišnjih mijena. Na primjerima uskršnjih obreda i običaja vidljiva je sinteza tendencije obilježavanja tranzicije godišnjih doba i sklonosti prema uzdizanju i slavljenju buđenja prirode. Uskršnji običaji koji su se održali do danas svakako jesu promijenili svoj oblik i podlegli komercijalizaciji, ali su ipak u svojoj osnovici zadržali početnu odrednicu zbog koje su i nastali.

4.7 Sveti Juraj

Jedan od najštovanijih svetaca u kršćanstvu zasigurno je sveti Juraj. Dan svetog Jure, Jurjevdan, slavi se 23. travnja. Njegov kult iznimno je raširen u hrvatskoj kulturnoj baštini, ali i na mnogo širem području⁴⁷. Na području Bosne i Hercegovine i Srbije ističu se muslimanski ophodi, običaji, vjerovanja, pa čak i proricanja povezana sa svetim Jurom. U hrvatskoj tradicijskoj baštini blagdan Svetoga Jure naziva se *Jurjevo*, *Jurjovo*, *Jurjevdan*, *Đurđevo*, *Đurđevdan* (Dragić, 2013: 270). Obredi, običaji, vjerovanja, molitve i pjesme u čast svetoga Jure učestalo se pojavljuju diljem Hrvatske. Posebni obredi kićenja zelenilom i cvijećem, škropljenja vodom, procesija, hodočašća, umivanja i kupanja koji se vezuju uz blagdan Svetog Jure imaju apotropejski i panspermijski karakter. Narod je godinama s koljena na koljeno prenosio legende o životu i mučeništvu svetoga Jure.

Sveti Jure rođen je između 275. i 281. godine. Potječe iz plemićke obitelji. Njegov otac bio je vojnik rođen u Perziji, a majka mu je bila iz Kapadocije u Maloj Aziji. Kada mu je otac umro, s majkom je otišao u Palestinu i ondje postao vojnikom. Među vojnicima je u kratkom razdoblju stekao veliku popularnost. U vojsci vrlo brzo napreduje i postaje zapovjednikom jedne satnije, a kasnije i zapovjednikom bojišta. No, veoma rano Juraj postaje kršćaninom, što ga dovodi u sukob sa zapovjednom strukturom u vojsci. Nakon majčine smrti obiteljski imetak razdijelio je siromašnima, a svojim robovima dao slobodu. Na jednoj sjednici Vojnog vijeća car Dioklecijan iznio je plan uništenja kršćana, a Vijeće je navedeni plan i odobrilo. Juraj se usprotivio toj odluci. Svojim govorničkim vještinama nastojao je uvjeriti Vijeće da je takva odluka neopravdana i zla. Otvoreno je stao u obranu kršćanstva, te od cara zatražio da povuče odluku o progonu. Dioklecijan ga je podmićivanjem i obećavanjem časnih položaja, pa čak i prijetnjama mučeničkom smrću htio odvratiti od kršćanstva, ali svaki takav pokušaj bio je uzaludan. Jurjeva odanost kršćanstvu bila je jača od straha. Juraj je uhićen, okovan u lance i utamničen. Pokušali su ga ubiti mučeničkom smrću, ali je Juraj svaki pokušaj nadvladao uz Božju pomoć⁴⁸. Najprije su ga pokušali usmrтити privezivanjem za kotač s usađenim čavlima. No, Jurjeve rane čudesno su zacijelile. Zatim mu je vječnik dao da ispije vrč pun zmijskog otrova. Juraj je vrč prekrizao, ispio ga i ostao živ. Mučili su ga potom i na kotaču, ali su tada anđeli polomili noževe na kotaču i Juraj je

⁴⁷ Sveti Juraj jedan je od četrnaest Božjih pomoćnika. Njegov kult prvenstveno se pojavljuje u Palestini i Egiptu, a potom se širio po cijelom Bizantu (Dragić, 2013: 271).

⁴⁸ Vidjevši čudesna Jurjeva ozdravljenja, mnogi su se nevjernici obratili na kršćanstvo. Dragić (2013: 271) kao obraćenike navodi čarobnjaka Anastazija, Dijoklecijanovu suprugu i njezina tri roba.

preživio. Bacili su ga u kotao s rastopljenim olovom, ali je ostao neozlijeđen. Na kraju je sudac naložio da ga konji vuku po gradu i raščetvore. Kada ni to nije naudilo Jurju, Dacijan je zapovjedio da mu odrube glavu, iskomadaju tijelo i bace ga u bunar. Međutim, anđeli su iz bunara izvadili i odnijeli Jurjevu glavu (Dragić, 2013: 271). To se dogodilo 23. travnja 303. godine u Kapodociji (Mala Azija). Sveti Juraj pokopan je u Palestini u Lidu, a na njegovom grobu izgrađena je katedrala. O iznimnom štovanju svetog Jurja od strane mnogih naroda govori činjenica da od 6. stoljeća legende pripovijedaju o njegovoj mučeničkoj smrti, a od 12. stoljeća pripovijeda se o čudesima koja su se dogodila po njegovom zagovoru. Od tada do danas u usmenoj komunikaciji poznat je motiv svetog Jure koji kopljem probada zmaja (Dragić, 2008a: 183). Osim što je u narodu poznat po legendi u kojoj je ubio zmaja, sveti Juraj višestruki je zaštitnik. Prvotno je u narodu štovan kao zaštitnik konja, a potom i ostalih domaćih životinja. U narodnoj tradiciji predstavlja zaštitnika od teških bolesti: bolesti s jakim grčevima, visokom vrućicom, padavicom, kužnom epidemijom. Zaštitnikom je: ratara, pastira⁴⁹, konja i ostale stoke, zemlje, usjeva, zelenila. Zaštitnikom je od pogibelji na vodi. Bio je zaštitnikom križara, vojnika, ratnoga konjaništva i svih obrta u vojne svrhe. Djevojke i žene svetoga Juru štiju kao zaštitnika od napasnika. Svetome Jurju narod se preporuča za zaštitu od zmija i vještica (Dragić, 2013: 272).

Tekst legende o pobožnom vitezu svetom Jurju konjaniku, ubojici zmaja i izbavitelju kraljevske kćeri od zmaja – legende nastale u tom literarnom obliku u 11. stoljeću, poznate na Istoku i Zapadu, među ostalim uključene u znamenitu, latinskim jezikom pisanu, Voragineovu zbirku hagiografija *Legenda aurea* – sačuvan je u nas u glagoljskom rukopisu iz 1380. godine kao najstariji primjer hrvatske pjesme pisane slobodnim stihom (Bošković-Stulli, Zečević 1978: 81). Pretpostavlja se da je ova legenda dugo egzistirala u usmenom kazivanju prije negoli je bila zabilježena, a njezina popularnost očitovala se i kroz prozne predaje u mnogim našim krajevima, kojima se pripisivalo da je baš ondje svetac ubio zmaja. Kao što smo već naglasili, legenda o svetom Juri i zčaju rasprostranjena je diljem Hrvatske i Bosne i Hercegovine, te nije zaobišla ni područje Miljevacu. Naša kazivačica⁵⁰ prenijela nam je legendu onako kako se kazivala u Miljevcima:

⁴⁹ Jurjevo se u narodu percipira kao poseban pastirski blagdan. Naše Jurjevo pada gotovo na isti datum kada i stare rimske *palilije* (*parilije*) (21.IV.). Za Rimljane je taj dan predstavljao izraziti pastirski blagdan, a među tadašnjim običajima, između ostalih, nalazimo kićenje stoke biljem i cvijećem te očisne vatre. Ne može se, s obzirom na to, odbiti misao na davne bliže veze nekih naših jurjevskih običaja s jednakim pri *palilijama* ili na zajedničko podrijetlo jednih i drugih, kao i srodnih običaja drugdje na Balkanu (Gavazzi, 1991: 43).

⁵⁰ Legendu o svetom Juri kazala nam je 2011. godine Marija Vlaić (1925.-2011.)

U Miljevcin' se s kolina na kolino prinosila legenda o svetom Juri i aždaji⁵¹ koja j' živila u močvari i napadala čeljad⁵². Da je udobrovolje, dositili se uni⁵³ prinosit' joj darove. Al' aždaji uskoro dodije⁵⁴ i una⁵⁵ poče tražit' od ljudi da joj se za dar počnu prinosit' divojke⁵⁶. Prinosili tako uni jednu po jednu, a jedan dan dođe red na kraljevu 'čer. Na to stade kralj jadikovat' i gorke suze prolivat', ali znade da 'čer mora aždaji dat'. U suzam' obuče joj najlipšu opravu, uredi i nakitom okiti. Kad dođe vrime, odvede je k jezeru i teška srca unde⁵⁷ ostavi da je aždaja poždere. Dok j' una tako ustravljeno čekala, puten naiđe sveti Jure na konju. Upita nju Jure šta unde radi i šta j' sama i uplakana, a una mu ispovidi kakva je nevolja snađe. Sveti Jure ne dade se od aždaje uplašit' ma divojci reče da će un⁵⁸ prid nju stat' i od aždaje nju izbavit' ako bude tila njegovu viru virovat'. Divojka mu obećase da će svetim krston se prikrstit', samo ako je spasi. Kad aždaja priđe divojci, Jure na nju kopljen udari, a kad una pade oko vrata joj divojčin pojas sveže. Na svilenon pojasu divojka je aždaju u grad dovela i svima Jurinu hrabrost ispovidila. Na to j' Jure još jednom kopljem aždaju udarijo i grad od nemani spasijo. Kad j' ovo na svoje oči vidijo, kralj je Juri sva blaga ovog svita ponudijo. Ali Jure ne htide takve darove primit'. Unda⁵⁹ mu kralj svoju čer ponudi, al Jure ni to neće. Namisto⁶⁰ toga, Jure kralju reče da poganu viru uništi, a oltare i crkve sagradi. Kralj tako i učini. Un i njegova vojska se pokrstiše, a narod otada svetog Juru slavi.

Kazivačica nam je pokazala i sliku svetog Jure koji s konja probada aždaju kopljem. Ta slika nalazila se u mnogim kućama u Miljevcima, ali i diljem Hrvatske.

⁵¹ Aždaja – zmaj, čudovište, proždrljiva zvijer iz pripovijetke i bajke, zastrašujućeg izgleda i najčešće zelene boje.

⁵² Čeljade – čovjek, osoba.

⁵³ Uni – oni.

⁵⁴ Dodijati – dosaditi.

⁵⁵ Una – ona.

⁵⁶ Divojka – djevojka.

⁵⁷ Unde – ondje.

⁵⁸ Un – on.

⁵⁹ Unda – onda.

⁶⁰ Namisto – umjesto.

4.8 Sveti Ivan

Blagdan rođenja svetog Ivana Krstitelja⁶¹ slavi se 24. lipnja. Uz ovaj običaj vezuju se pretkršćanski kulturni običaji paljenja krjesova⁶² (Dragić, 2008a: 55). Ilić Oriovčanin podrijetlo slavenskih paljenja krjesova vidi u indijskim običajima. Običaj paljenja krjesova vršio se diljem Hrvatske, u gotovo svim njenim krajevima, a bio je prisutan i kod Rusa⁶³, Poljaka, Čeha, Slovaka i drugih naroda (Ilić Oriovčanin, 1846: 157). Neki etnolozi paljenje ivanjskih vatri interpretiraju kao ostatak Sunčeva kulta iz neke pretpostavljene prastare religije (Čapo Žmegač, 1997: 16). Botica kaže: „O Ivandanu se sakupilo i svetkovanje vatre, groma i vrhunca, a ivanjski krijes himnički je znak božanskoga sunca“ (Botica, 1998: 71). U hrvatskoj kulturnoj tradiciji vatra je magijski izvor moći. U kršćanskoj simbolici njezino temeljno značenje pobjeda je svjetla nad tamom. Vatra, pepeo, ugljevlje od krijesa, izvorska voda, zelenilo, vijenci od cvijeća u ivanjskim obredima imaju apotropejske karakteristike (Dragić, 2008a: 59). Među Hrvatima se ustalio običaj paljenja ivanjskih vatri. Seljaci su palili vatru vjerujući da će tako prizvati jaču sunčanu toplinu koja će rezultirati boljom plodnošću zemlje. No stvarno podrijetlo ovog obreda nije do kraja razjašnjeno i postoje mnoge teorije koje govore o njegovom postanku. Svrha i važnost vatre i krjesova koji se pale povodom različitih svetkovina tumači se na više različitih načina. Jedna skupina istraživača pridaje im iskonsko i mitologijsko značenje, tumače ih kao lik, imitaciju nebeske vatre, sunca, kome se u tom obliku iskazuje počast ili radovanje, kao neku vrstu pomoći suncu, koje je u to doba na svom prekretnu, pa će sada od kulminacije svoje snage početi slabiti, i u tom kritičnom momentu ovakve vatre imaju svrhu pridati mu dodatnu snagu, snagu koja će ga ojačati i produžiti njegovu moć. S druge strane, postoje istraživači koji ove vatre interpretiraju kao obred apotropejskog karaktera, obred koji ima očisnu, lustrativnu, odbojnu moć. Te vatre služe odgonjenju svih zlih sila, vještica i demona, svake njihove pakosti i zla (Gavazzi, 1991: 96). Na postanak ovog obreda vjerojatno su utjecali svi navedeni uzroci i moguće je da su obredne vatre rezultat jednog temeljnog vjerovanja u moć te iste vatre. Iskonsko vjerovanje u moć

⁶¹ „Sveti Ivan nosi naziv Krstitelj jer je u rijeci Jordanu krstio Isusa. Posljednji je starozavjetni prorok. Sin je starozavjetnog svećenika Zaharije i Elizabete, rođakinje Bogorodičine“ (Dragić, 2008a: 55).

⁶² U Dalmaciji i Bosni i Hercegovini ovi krjesovi nazivaju se svitnjacima.

⁶³ Prema riječima Luke Ilića Oriovčanina (1846: 157), Rusi ovaj blagdan obilježavaju na jako sličan način. Ondje ova tradicija potječe od vremena štovanja bogova slavenske mitologije. Nekada je 23. lipnja označavao dan svetog Agripine, dan kada su Rusi bogu Kupalu žrtvovali zemaljske plodove. U Kijevu je u to vrijeme gorila vječna vatra u čast boga Peruna. Jednom se dogodilo da je vratra prestala gorjeti zbog nemara jednog od svećenika, koji je taj nemar platio životom. Još od tog vremena Rusi na spomenuti dan pale vatru.

prirodne sile rezultiralo je vjerovanjem u narodu da je moć vatre tolika da zle sile neće nauditi ni onim poljima do kojih dopre tek sjaj obredne vatre ili njezin dim.

Na Miljevcima se u predvečerje prije samog blagdana svetog Ivana palio krijes⁶⁴, ili kako ga na Miljevcima zovu *svitnjak*⁶⁵. Običaj je to koji se održavao gotovo u svim djelovima Hrvatske, a na Miljevcima se održava još i danas te je omiljen među pripadnicima svih dobnih skupina. Tijekom dana, a ponekad čak i danima prije, ljudi bi, najčešće djeca, po selu skupljali drva i različite otpatke koji bi se mogli spaliti. Tada bi s nestrpljenjem iščekivali noć kada će netko od starijih mještana sela zapaliti svitnjak. Zapaljeni svitnjak svetom vodom bi poškopila jedna od žena i tada bi uživanje u veličanstvenom prizoru moglo započeti. Oko krijesa bi se okupili mladi i stari, a paljenje krijesa pratila je buka, smijeh i veselje. Ovakav model ponašanja imao je svoj dublji smisao. „Buka, galama te pokatkad pucanje iz pištolja imali su u narodnoj percepciji apotropejsku moć kojom su tjerani demoni“ (Dragić, 2008a: 56). Vatra u narodnom vjerovanju ima posebno značenje, što ovom obredu daje apotropejsku dimenziju. Naime, mnogobrojni narodi vatri pripisuju značajke demona, te se vjerovalo da onaj koji preskoči vatru, time pobjeđuje demone. Bolesti su u narodnoj percepciji demonska bića (Dragić, 2008b: 86). Iz svega toga proizlazi tradicija povezivanja preskakanja ivanjske vatre s nadvladavanjem zla i bolesti. Govoreći o ovom obredu, Gavazzi naglašava da je za vrijeme dok vatra gori, živa težnja svakoga od mlađih da preko vatre preskoči, i po više puta. Skače se pojedinačno ili (više, čini se, u prošlosti) u parovima. U nekim slučajevima palilo se više krjesova u blizini tako da bi se između njih moglo proći. Najčešće su među njima prolazile majke s nejakom djecom, u vjeri da će taj očisni čin (lustracija) očuvati njih i djecu od bolesti za čitavu godinu (Gavazzi, 1991: 92).

Na Miljevcima su se uz svitnjak vezala dva natjecanja. Prvo natjecanje odnosilo se na veličinu plamena. Naime, mještani su se, paljenjem svitnjaka, natjecali čiji će plamen biti najveći. Stoga je plamen za vrijeme paljenja svitnjaka znao dosezati zadivljujuće visine. Drugo natjecanje moglo se održati tek kada bi svitnjak malo sagorio, a plamen se smanjio. Tada bi se djeca, mladi, ali i stariji okupljali oko vatre te se naizmjenice zatrkivali i preskakali vatru. Ovaj obred ima apotropejski karakter i na Miljevcima se održao sve do današnjih dana.

⁶⁴ O paljenju vatre u čast svetog Ivana kazivao nam je Ante Vlaić (1952.-2013.) 2011. godine.

⁶⁵ U pojedinim krajevima Hrvatske ove vatre nazivaju se još i *krijes, kris, kres, koleda* (Gavazzi, 1991: 88).

4.9 Velika Gospa i Gospa od Anđela

Gospa od Anđela blagdan je kojim se franjevci spominju obraćenja svetog Franje. Slavi se 2. kolovoza. Na Miljevcima je ovaj blagdan, uz blagdan Velike Gospe izrazito značajan i predstavlja veliku crkvenu svetkovinu popraćenu tradicijskim izvedbama. Velika Gospa ili Uznesenje Gospino na nebo blagdan je koji se slavi 15. kolovoza. U Hrvatskoj je ovaj blagdan iznimno štovan. Ovaj blagdan označava svetkovinu Uznesenja Blažene Djevice Marije na nebo. Svake godine na ova dva dana mnoštvo vjernika zavjetuje se i hodočasti u mnogobrojna Marijina svetišta. Brojna su Marijina svetišta diljem svijeta, ali i u Hrvatskoj. Najpoznatija marijanska svetišta u Europi zasigurno su Lourdes, Fatima i Međugorje, dok se u Hrvatskoj posebice ističu Sinj, Solin, Vepric i Marija Bistrica. U Miljevcima se blagdani koji se slave u čast Gospi vežu uz otok Visovac. Ovaj blagdan u Miljevcima predstavlja veliku svetkovinu, te svi koji su u mogućnosti za blagdan Gospe od Anđela i Velike Gospe Gospi hodočaste na otok Visovac. Na Visovcu se nalazi franjevački samostan i crkva Gospe od Milosti.

5 Poslovice

U usmenoknjiževnom sustavu poslovice je zacijelo najkraća usmeno-književna tvorevina. Poslovicama se prenosi višestoljetno iskustvo koje jezgrovito tipizira osobe, događaje i pojave. Poslovice imaju utilitaristički, didaktički, kao i općenacionalni karakter. U hrvatskoj povijesti književnosti nazivane su: *proričja*, *priričja*, *pririč*, *priričak*, *mudroslovice*, *izreke*; *gnomi*, *sentence*, *sentencije* (Dragić, 2008a: 528). Suvremena znanost poslovice svrstava među najjednostavnije ili najsitnije oblike, odnosno minijature ili mikrostrukture. Kekez poslovice definira kao samosvojan usmenoknjiževni oblik, sa zasebnim oblikovnim zakonitostima, zasebnom estetikom i izvedbom. Naziv poslovice u hrvatski jezik dolazi iz ruskog jezika. Poslovice se kao termin ustalila tek u 19. stoljeću, a prethodio joj je termin *priričje*, što nije ništa drugo doli doslovan prijevod latinske riječi *proverbium* (Kekez, 1996: 168). Posebnost se poslovice očituje i njezinom prisutnošću u raznim kulturama svijeta te prema historijatu bilježenja i interesiranja za nju. Poslovice je primjerice u Bibliji cijelo mnoštvo, od kojeg samo u Salomonovoj zbirci izreka oko šest stotina (Kekez, 1986: 167). Poslovice, kao i sve formulacije bliske poslovičnom izričaju, predstavljaju lijepo, sretno i uspješno sročenu opću istinu temeljenu na iskustvu. Uz to što je najkraća, poslovice je najbrojnija i najviše rabljena vrsta usmene književnosti (Botica, 1995: 281). Paremiološko (poslovično) blago ogledalo je kulturne tradicije pojedinog naroda. Paremiološki izričaj u svojoj sažetosti sintetizira iskustvo i retoričku vještinu. Paremiološko blago formiralo se iz životnih situacija. Botica smatra da su te životne situacije prvobitno bile pojedinačne istine, ali su zbog svoje sveljudske (antropološke) tipiziranosti, apstrahirane uopćenosti, znatne kontekstualne mogućnosti postale baštinom svih onih koji pripadaju duhovnoj zajednici jednoga naroda (Botica, 1995: 281).

Upotrebljavanje poslovice govoru daje ozbiljnost, težinu i potvrdu, a primjenjivost i značenje poslovice proteže se u znatno šire područje od ishodišne situacije iz koje je nastala. Najčešće su okupljene uz teme kao što su: čovjekov odnos prema Bogu, odnos prema drugom čovjeku te odnos prema samome sebi, domu, obitelji, zajednici i slično. Zapravo, sve ono što bi čovjeka moglo zadesiti, ono što je već jednom bilo, to je iskustvo formuliralo i pohranilo u poslovicama (Botica, 1995: 281). Stoga svrha formuliranja poslovice jest prikazivanje tipičnih situacija iz prošlosti koje bi se mogle dogoditi u budućnosti, a čiji negativan ishod treba

izbjeći. Nastale kao odraz životne mudrosti i iskustva, poslovice predstavljaju važan segment kulturne baštine. Bezbrojni su primjeri koje kazuju naši kazivači⁶⁶:

Znanje je imanje. Ova poslovice govori o važnosti koja se pridavala znanju i nauci. Znanje se izjednačava s materijalnim dobrom kako bi se naglasila njegova vrijednost.

Bez muke nema nauke. To znači da bez truda nema uspjeha. Poslovice je ovo koja je bila primjenjiva na stjecanje znanja u školi, kao i postizanje bilo kojeg cilja u životu.

'ko radi, ne boji se gladi. Ova poslovice ukazuje na to kako pošten rad uvijek ima pozitivan rezultat te se čovjek koji radi ne treba bojati neimaštine.

'ko vitar sije, buru žanje. Ova poslovice ukazuje na to da naš rad uvjetuje način na koji će biti nagrađen.

'ko š đavlon tikve sadi o glavu mu se razbijaju. Ova narodna mudrost upozorava da će svaka zlonamjerna radnja biti popraćena razornim posljedicama za onoga tko ju je odlučio provesti.

Ne vridi za prolivenim mlikon plakat'. Ova poslovice upućuje na to da ne vrijedi žaliti nad onim što više ne možemo promijeniti.

Pometi prvo ispid svoji' vrata. Ova poslovice opominjala je ljude da se trebaju baviti svojim, a ne tuđim poslovima.

Pametniji popušta. Ova poslovice govori da je tvrdoglavost destruktivna i ne pridonosi rješavanju problema.

S kim si, takav si. Ova poslovice upozorava da je čovjekovo društvo odraz čovjekova vlastitoga karaktera.

Ruga' se lonac loncu, a oba crna. Ova poslovice upućivala se onima koji izruguju tuđe mane, a sami ih imaju.

Lipa rič gvozdена vrata otvara. Ova poslovice znači da lijepom riječju možemo riješiti sve nesuglasice.

Čeg' se mudar stidi, time se lud diči. Ova poslovice ukazuje na to da je nerazumno ponositi se lošim djelima.

⁶⁶ Poslovice su 2011. godine navodili Ante Vlaić (1952.-2013.) i Marija Vlaić (1925.-2011.).

Prigode беру jagode. Ova poslovice upućuje na to da će onaj koji se nađe u iskušenju prije pokleknuti od onog tko se u istoj situaciji ne nađe.

Za poznat' čovika, puno se soli triba s njime izist'. Ova poslovice znači da treba proći mnogo vremena prije negoli nekog zaista upoznamo.

Oteto prokleta. Ova poslovice govori o važnosti poštenog rada te ističe da nepošten rad ne može rezultirati konstruktivnim produktom.

'ko visoko leti, nisko pada. Kroz ovu poslovice kritizira se taština.

Sto baba – kilavo dite. Ova poslovice kaže da će rad kojim se bavi više ljudi no što je potrebno imati negativan rezultat.

Čovik snuje, Bog određuje. Kroz ovu poslovice očituje se važnost koja se pridavala Božjoj providnost. Vjerovalo se da je ostvarenje čovjekovih planova uvjetovano isključivo Božjom voljom.

Di ima dima, ima i vatre. Ova poslovice ukazuje na to da za svaka posljedica ima svoj uzrok.

Ne laje pas radi sela, neg' radi sebe. Ova poslovice ukazuje na to da su čovjekove radnje najčešće izazvane osobnim razlozima.

Pas koji laje ne grize. Ovom poslovice metaforično je prikazan čovjek koji puno govori, ali ne djeluje.

Vuk dlaku minja, ali ćud nikada. Vuk ovdje predstavlja čovjeka koji može promijeniti izgled, ali ne i narav.

Poklonjenom konju se ne gleda u zube. Ovom poslovice naglašava se važnost zahvalnosti na darovima.

Kao što je vidljivo u primjerima koje smo naveli, mnoge hrvatske poslovice nastale su nadahnute životnim iskustvom, ali i moralnim vrednotama. Promatrajući moralne vrednote, nezaobilazan je i spomen Biblije. Ne čudi što je Biblija, kao izvoriste životne mudrosti, poslužila kao poticaj u kreiranju poslovice. Biblija je služila kao idejni uzor, ali i kao uzor govornog modela koji treba slijediti pri formuliranju poslovice. „Hrvatski je narodni stvaralac nastojao, kad god je mogao, da mu govor bude slikovit, a zgodu koju oblikuje poučna i po

ljudskoj mjeri. Uz to je birao riječi da bi mu govor bio uvjerljiv i, po mogućnosti, precizan i gnomičan. Ukratko: kao i njegov biblijski izvor koji je slijedio. U tom je, dakako, imao siguran uzor u biblijskome poslovičnome formuliranju“ (Botica, 1998: 101). Kao što smo već naveli, Biblija je tvorcima hrvatskih narodnih poslovice služila i kao idejni uzor. Biblija je hrvatskoj tradicijskoj kulturi pomogla stvoriti stav prema životu. Ovdašnji ljudi, oslonjeni na kulturnu tradiciju izgrađenu na kršćanskom sustavu vrijednosti, imaju jasan stav o svim životnim pitanjima. Taj stav nedvojbeno je bio kamen temeljac na kojemu se gradilo hrvatsko paremiološko blago. Ne čudi, stoga, što se utjecaj Biblije oslikava i u semantičkom sloju paremiološkog oblikovanja.

Često su poslovice govorile o posebnostima pojedinih blagdana. Obično su to bili spomen-dani svetaca koji su ujedno označavali početak ili svršetak određenog perioda. Ovi datumi označavali su izmjene pojedinih razdoblja tijekom godine. Izmjene godišnjih doba i sezona poljoprivrednih radova bile su od krucijalne važnosti u životima ljudi koji su živjeli od poljoprivrede i stočarstva. Tako su se u narodu ustalile poslovice o danima koji su označavali pojedine faze života ljudi na selu. Ove karakteristike pronalazimo u poslovicama kao što su:

Sveta Kata, snig na vrata.

Sveta Kata kokošica, misec dana do Božića.

Blagdan svete Katarine Aleksandrijske⁶⁷ obilježava se 25. studenoga. U narodu ovaj datum obilježava početak zime i adventa.

Kandelora, zime ora.

Svijećnica ili Kandelora slavi se 40 dana nakon Božića. Na ovaj dan vjernici u crkvu nose sviće na blagoslov. Ovo doba godine obično je popraćeno hladnoćom te je tako i nastala ova poslovica.

⁶⁷ Česta su spominjanja svete Katarine u narodnim pjesmama i predajama. U kršćanskoj tradiciji sveta Katarina također je zaštitnica djevojaka (Dragić, 2008a: 188).

6 Sviranje

Važna sastavnica tradicijske kulturne baštine na Miljevcima svakako je sviranje. Od davnina je izvođenje različitih oblika narodnog umjetničkog stvaralaštva pratilo sviranje na glazbenim instrumentima. Glazba je pratila izvođenje različitih oblika narodnih pjesama, kao i ples i pjesme u kolu. Najpoznatiji instrument⁶⁸ na kojemu se sviralo u Miljevcima bile su *diple*. *Diple* su stari narodni instrument koji se sastoji od drvenog svirala umetnutog u jareću kožu (mišinu) koja se prethodno morala obraditi na poseban način. Osim *dipli*, od prirodnih materijala izrađivao se *slavić*, *ćurlik* ili *ćurlikavica*. Riječ je o vrsti frule koja se izrađivala od vrbe. Od vrbine kore u proljeće su se izrađivale i trublje. U Miljevcima su popularne bile i *gusle*, a u novije vrijeme spominju se i *cvitare* ili, kako ih na Miljevcima zovu, *cvintare*. Riječ je o usnoj harmonici. Glazbalo nazvano *cvitare* i danas je osobito popularno u pučkom glazbenom izričaju. Za velikih crkvenih svetkovina u Miljevcima običaj je bio da se ljudi okupe nakon svete mise pred crkvom i ondje igraju kolo i pjevaju. Ljudi iz sela za ove su prilike odijevali narodne nošnje. U pjesmi i plesu okupljali su se mladići i djevojke iz Miljevaca, ali i okolnih sela. Mladi su se okupljali pored crkve Imena Isusova u Drinovcima i crkve Svetog Pavla u Širitovima. Najčešće se u ovakvim prilikama igralo kolo naziva *kolo trke*, a sedamdesetih godina igranje kola neizostavno je bilo popraćeno zvukom *cvitara*. O plesanju kola na Miljevcima reći ćemo nešto više u poglavlju *Plesanje*.

⁶⁸ S vrstama instrumenata na kojima se sviralo na Miljevcima upoznao nas je 2015. godine Mile Vlaić (1922.).

7 Plesanje (kolanje)

Umjetnost plesa preteča je svih drugih umjetnosti. Drevne tradicije izvođene u čast ljubavi, rada, a ponekad i rata bile su redovito praćene plesnim ritualima. U svojim najranijim fazama razvoja, ples je bio povezan s iskazivanjem religijskih težnji, pripadnosti određenoj skupini, zahvalnosti i molitve. Religioznim plesovima htjelo se u život prizvati božansku energiju i time osigurati naklonost bogova i prirodnih sila, koji su nerijetko bili izjednačavani. Da od davnih vremena ples igra krucijalnu ulogu u životu čovjeka ukazuje činjenica da je ples oduvijek pratio sve važne životne svećanosti: sklapanje brakova, sprovode, različite religijske obrede, ratovanja i sklapanja primirja. Ples je tako zadobio obredni karakter i postao dijelom rituala koji su oznaćavali početak ili svršetak određenih faza čovjekova života. Ples je u toj mjeri utjecao na globalnu svijest njegovih drevnih izumitelja da bi ga se, u okviru tog vremena, moglo percipirati kao sredstvo neophodno za život. O plesu je ovisilo kakve će biti vremenske prilike, hoće li neprijatelj biti pobijeđen, hoće li godina biti plodna, a ulov uspješan. Svi ovi prvobitni oblici plesa, koji u sebi nose mistične, ratničke i erotske primjese, s vremenom su se razvijali te na koncu zadobili oblik umjetničkog izraza, u kojem ga obliku prepoznajemo danas. U hrvatskoj tradicijskoj kulturnoj baštini ples također ima stanovitu ulogu. Jedan od najzanimljivijih oblika tradicijskog plesanja plesanje je u kolu. Plesanje u kolu imalo je važnu društvenu ulogu, a predstavljalo je proces pristupanja mladih svijetu odraslih. Mogućnost plesanja u kolu znaćila je važnu ulogu u odrastanju, ali i odabiru partnera. Gotovo sve važne crkvene i pućke svećanosti na Miljevcima bile su popraćene plesanjem kola. Plesalo se na svadbama, seoskim zabavama, sajmovima, različitim crkvenim svećanostima. Ne iznenaduje, stoga, činjenica da su se na Miljevcima razvile različite vrste plesanja u kolu. Neke od njih već smo spomenuli. Posebice se istiću *biralica (biraćko kolo), kolo trke, kolo kase, noga u kolo i starinsko kolo*⁶⁹.

Biralica (biraćko kolo) svoj naziv duguje tradiciji prema kojoj u ovoj vrsti kola mladić izabire djevojku ili djevojka mladića s kojim će plesati. Ponekad je igranje kola bila jedina prilika u kojoj su se mladići i djevojke mogli upoznavati i družitii. U kolu se veselilo i zabavljalo, a često je upravo kolo bilo mjesto na kojemu su se raćale ljubavi između mladića i

⁶⁹ O vrstama kola i njihovim posebnostima kazivala nam je 2015. godine kazivaćica Anamarija Duilo (1991.), nekadašnja članica kulturno umjetnićke udruge *Miljevci*. Kulturno umjetnićka udruga *Miljevci* osnovana je u svibnju 2004. godine i od tada se bavi oćuvanjem kulturne i umjetnićke baštine ovoga kraja. Ova udruga broji tridesetak ćlanova mlaće, srednje i starije dobi, te djeluje kroz tri sekcije: folklornu, pjevaćku i dramsko-recitatorsku.

djevojaka. U prošlosti je najčešće jedini način da mladić vidi i dodirne djevojku koja mu se sviđala bio ples pored nje u kolu. Biračko kolo jedno je od vrsta kola u kojima se najočitije ističe tendencija spajanja ljubavnih parova plesom u kolu. Ponekad bi se dogodilo da bi u ovom kolu mladić zaprosio djevojku. Biračko kolo ili biralica kolo je u kojemu se uz ples i pjevalo. Performans se izvodio na način da su pjevači šetnim korakom ispjevali improvizirane stihove dok mladić ili djevojka izabiru partnera s kojim će plesati. Kada, poskakujući u kolu, mladić ili djevojka unutar kola izaberu svog partnera ili partnericu, par nastavlja plesati u kolu neko vrijeme. Zatim se onaj koji je birao partnera vraća u kolo, a njegov ili njezin partner nastavlja birati. Napjev koji je pratio ples izvodio se na način da predvodnik pjevanja započinje inicij na što mu cijela pjevačka skupina istim tekstom odgovara:

Ajde mala u kolo igrati,

Ajde mala u kolo igrati.

Dodija mi na stranu gledati,

Dodija mi na stranu gledati.

Ajde mali biraj para

da vidimo je li valja.

Igraj mala nisi žena,

pod tobom je crna zemlja.

Ovo dvoje šta j' u kolu,

ne pričaju al' se volu.

U kolu se ne divani,

izlazite oboj' vani.

O kolu naziva *kolo trke* već smo rekli ponešto u prethodnom poglavlju. Kolo trke sastoji se od dva dijela. U prvom dijelu svi sudionici plešu u kolu. Prvo se zakorači lijevom nogom, zatim desnom, pa opet lijevom. Nakon ta tri koraka digne se desna noga, a zatim lijeva. Pred kraj kolovođa prekida kolo uzvikom: *Kidaj!* te se kolo prekine u dva mala kola. Ovako *kolo trke* opisuje naša kazivačica:

Kolo trke sastoji se u dva dila. U prvom dilu svi skupa plešu u kolu. Prvo se zakorači sa livon nogon, pa desnon, pa livon. Znači, tri koraka. Onda se digne desna, pa liva. I tako prid kraj kolovođa prikine kolo, vičući: Kidaj! i kolo se prikine u dva mala kola.

Kolo kase započinje tako da se kreće lijevom nogom dva koraka unaprijed. Zatim se u mjestu cupka u lijevu stranu: 123 223 323 423. Zatim se u desnu stranu ide dva koraka, a nakon toga slijedi cupkanje. Zatim ulijevo lijeva noga, a nakon nje i desna. Zatim opet lijeva, a iza toga desna. Kada se sve to završi, sve se ponavlja. Kolo kase kazivačica opisuje ovako:

Kolo kase krene se livon nogon, dva koraka unaprid. I onda se cupka u mistu u livu stranu: 123 223 323 423. I onda u desnu dva koraka i opet cupkanje i onda ulivo liva noga, desna, liva, desna i opet ispočetka.

Noga u kolo igra se tako da se započinje lijevom i desnom nogom. Obje noge idu dva puta ulijevo. Zatim se udara u mjestu s obje noge, a desna noga diže se i vraća. Zatim se sve ponavlja. Kazivačica kolo naziva noga u kolo opisuje ovako:

Noga u kolo krene se livon nogon i skupa sa desnon. Znači, obe dva puta ulivo, i onda udarit u mistu s obe noge. I onda desnu nogu triba dignit' sa strane i vratit' je. I onda opet ispočetka.

Starinsko kolo kompliciranije je od prethodno navedenih. U starinskom kolu ples započinje tako da se kreće dva koraka prema naprijed s dvjema nogama. Na desnu se nogu oslanja dok je lijeva u zraku. Desnom nogom prave se dva koraka, a zatim se lijeva noga spušta, a za njom i desna. Nakon toga sve se ponavlja ispočetka. Starinsko kolo kazivačica opisuje ovako:

Starinsko kolo je komplicirano. Opet se kreće sa dvi noge dva koraka unaprid. Na desnu nogu je oslon, a dok je liva u zraku pravi se korak na desnoj, odnosno dva. Spušta se liva, desna i opet ispočetka. Eto, to ti je tako. Zvuči ludo i nemoguće, al' tako mi to plešemo.

8 Tradicijska nošnja

O tradicijskoj nošnji ovog kraja malo je pisanih izvora na temelju kojih bismo mogli pratiti razvoj tradicijskog ruha⁷⁰. U odjevne predmete ženske narodne nošnje spada: marama (okrugla), košulja, primetača, haljina (carza, vuštan), pregača, tkanica (pojas, pas), zobnica (torba), sadak, bičve (čarape), grlići, terluci (nazuvci), opanci ili gumenjaši. Košulja je najčešće bila izrađena od pamučnog ili lanenog platna i ukrašena vezom. Pregača se tkala od domaće vune, a bila je ukrašena resama različitih duljina i boja. Sadak se izrađivao od modrog sukna.

Mušku narodnu nošnju čine: drniška kapa, košulja, koržet, kaparan, pas, gaće, bičve (čarape), terluci (nazuvci), opanci, kaban. Najistaknutiji dio drniške tradicijske odjeće zasigurno je drniška kapa. Riječ je o tradicijskom pokrivalu za glavu. Kapa je crvene boje, a ukrašena je vezenim uzorcima, crnom pređom i resama. Drniška kapa prastari je odjevni predmet iz ilirskih vremena.

⁷⁰ Stoga smo opis tradicijske nošnje temeljili na opisu kazivačice Anamarije Duilo (1991.).

Zaključak

U ovom radu predstavili smo primjere tradicijske kulture i književnosti u Miljevcima. U radu smo naveli i multidisciplinarno interpretirali suvremene zapise predaja, usmenih lirskih pjesama, vjerskih lirskih pjesama, običaja, obreda, ophoda i pučkih vjerovanja vezanih za pojedine blagdane u kalendarskoj godini. Primjeri navedeni u radu imaju izniman antropološki, etnološki i filološki značaj. Tradicijska kulturna baština riznica je u kojoj je pohranjena mitološka baština i mitološko iskustvo jednog naroda. Ona nedvojbeno ima iznimnu vrijednost, što smo u ovom radu nastojali dokazati primjerima tradicijske baštine s područja Miljevaca. Ovi primjeri svjedok su bogate tradicijske kulture u Miljevcima, kojoj prijeti zaborav. Takvoj situaciji pridonosi karakteriziranje tradicijske kulture kao marginalne društvene pojave za koju nema mjesta u budućnosti. Generacije poznavatelja drevnih primjeraka tradicijske kulture i književnosti polako izumiru, a nema onih koji bi ih trebali preuzeti i prolongirati njihovo trajanje. Nameće se, stoga, snažna potreba za sakupljanjem i očuvanjem ovog kulturnog blaga, koje se na ovim prostorima oblikovalo i održalo tisućljećima. Ipak, u novije vrijeme polako se mijenja svijest o značaju narodne baštine. Izražen interes za hrvatskom tradicijskom kulturom i književnosti postaje vidljiv izrazito nakon osamostaljenja Republike Hrvatske. Mnogobrojna kulturno-umjetnička društva tada su osnovana i obnovljena. U radu smo spomenuli udrugu *Miljevci*, koja je osnovana 2004. godine s ciljem očuvanja tradicijske kulturne baštine. Ona broji tridesetak aktivnih članova starije, srednje i mlađe životne dobi. Sedam miljevačkih sela udružilo se u jednoj zajedničkoj težnji – očuvati i prolongirati vijek miljevačkog tradicijskog blaga oživljavanjem starih običaja i obreda koje su njegovali naši stari. Da vrijednost hrvatske tradicijske kulturne baštine nije prepoznata samo od strane Hrvata svjedoči i činjenica da su Ujedinjeni narodi 2010. godine ojkalicu, način pjevanja naveden i obrađen u radu, uvrstili u UNESCO-ov registar nematerijalne baštine. Bogata tradicijska kultura koju posjeduje hrvatski narod svakako je vrijedna pažnje i njegovanja. U današnje vrijeme, svijest o važnosti tradicijske kulturne baštine, kao i o neprocjenjivom bogatstvu koje ona za pojedinu zajednicu predstavlja, svakako je izraženija nego u prošlosti. Unatoč tomu, pred nama je još mnogo posla ako želimo sačuvati i potomcima predati bogatstvo koje su za naš njegovali i čuvali naši stari. Poznavanje i poštivanje prošlosti garancija je budućnosti. U prošlosti se ogledaju sve pogreške i uspjesi jednog naroda, a u tradicijskom blagu krije se detaljan prikaz kulturnog razvoja određene društvene zajednice. Mada nam se ponekad pojedini segmenti ovog blaga

čine dalekima i nerazumljivima, njihovim proučavanjem otkrivamo mnogo o prošlosti naših predaka, ali i o sebi samima. Tek poznavanjem i ljubavlju prema vlastitoj, a poštovanjem prema tuđoj kulturnoj baštini, postajemo punopravni baštinici drevne ostavštine naših predaka.

Literatura

1. Bošković-Stulli, Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1984.
2. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
3. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština*, (Književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
4. Botica, Stipe, *Usmene lirske pjesme*, SHK, Zagreb, 1996.
5. Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997.
6. Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, Zadar, 2013., str. 269-314.
7. Dragić, Marko, *Velike poklade u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8/1, Zadar, 2012., str. 155-188.
8. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010a., str. 229-264.
9. Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, 2010b., 4: 467-488.
10. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008a.
11. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1, (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008b, str. 67-91.
12. Dragić, Marko, *Etnografsko-filološki prinosi tradicionalnoj kulturi drniškoga kraja*, u: *Godišnjak Titius*, god. 1, br. 1 2008c. str. 167-205.
13. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
14. Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991.
15. Ilić Oriovčanin, Luka, *Narodni slavonski običaji*, Zagreb 1846.
16. Ivanišević, Frano, *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987.
17. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
18. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju* Radovana Ivančevića. Uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990.
19. *Miljevci u prošlosti s pogledom u budućnost*, Miljevački sabor, Visovac-Drinovci, 2008.
20. *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
21. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.

22. Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*. Golden marketing, Zagreb, 1995.
23. Skelin-Radinić, Stipe, *Hrvatske narodne lirske pjesme s Miljevaca*, Vlastita naklada, Rijeka, 1994.
24. Službene web stranice grada Drniša: www.drnis.hr.
25. Solar, Milivoj. *Teorija književnosti*. Školska knjiga, Zagreb, 1982.
26. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
27. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.
28. *Folklorno kazalište*, priredio Ivan Lozica, SHK, MH, Zagreb 1996.